

СТУДИЯ ЗА ИГРАЛНИ ФИЛМИ "БОЯНА"

· ТВОРЧЕСКИ КОЛЕКТИВ "СЪВРЕМЕННИК" ·

· Руси Чанев

Георги Долгеров

"МЪРА СПОРЕДЪ МЪРА"
ЛИТУРГИЯ ЗА ИЛИНДЕН

литературен сценарий

по едноименната книга на Свобода Бъчварова /

1979

Бяха две тетрадки, обвити с твърда бяла хартия, силно пожълтяла от времето. Едната започваше с карта на Санстефанска България, върху която с различно мастило бяха очертани: Княжеството, Източна Румелия и областта на Македония и Одринска Тракия. Напреко първите две пишеше: СВОБОДНИ, а над другите: ПОД ТУРЦКО!

ПЪРВАТА ТЕТРАДКА НА ТАНАС

/1/ Истина велят нашите стари: оти Македония я кладели от "мъки" е името мъкедония останало. Мъкидония - мъки, мъки - Мъкедония! И след Руско-турската война тогай Берлинскиот договор стори да пейме по бреговете на Вардара и Бело море: "Проклета и триклета да бидеш ти, Европо, блуднице вавилонска, кръвнице македонска!", задето раздели България на три и остави Македония и Одринско под турцко, но апостолето начело со Гоце Делчев, бог да го прости, организираха Организацията и покрай тие човечи некак подкачи да витае в мен друг дух за избавление на моя мил български народ от турски непоносим режим, а на самия техен живот им завидех, ка ги стретих во тая робска земля пролетта на илядо деветстотин първа година, /2/ тогай на Костадиновден, на то време беше, козите беа отбити, ярешиата са отбити, а ний имахме двеста брави кози, не че аз имах, ама имах мерак да ги гледам, саках да ги гледам, татко ми от тие кози умре я, там си има кошара напайна, и там лежат, така малко надвес има - отдолу се бутат бравите сите. Ка гледам идат един ден некакви въоръжени - янкеседжии, си велям - и се скрих да не ме види господ! Козите ги оставих, кад имам зор по мене си - козите ли ке гледаш ти или себе ке гледаш?.. Но ме намериа едни деца: "Бат Танасе - по-малки беа тие съта, - бат Танасе, ела Постољ войвода те вика." И язе ке одам - нема как!

Заб. Подчертаният текст е едновременно и задкадров глас.

/3/ Комитите седнати тамка, и народ дошел от селото: момитри - четири-пет-шестнайсе моми на една страна, на друга - татковците им, на трета - четата, и имаше десет хора имаше - "ръководители" му казваха, што да дойде човек бегал комитин или леб ќе иска нешто, тие ръководителето, тие ќе нагласат. Но тие не са комити, они пак сос селцка носия си одат - бели ризи до долу и со дзифри, през гащите едно вџенце е прекарано, форкузум ѝ казват, и на него дзифриите вџрдзани. А комитите -кръстове тука на гърдите, елечи со машина везени, и отпред, и отзад, тие бели шалвари сос гайтана черни, на краката навуца бели и черничко клавано, от вџлна бела, убава, и кръстове, костеци - шарена работа! Забрадени, со коса голема, сос мустаки, ич не се гледаа, сал очите се гледаа.. И Постољ войвода тамка - стреден бой, така черно, со мустаки, не ѝ големо, ама файкя место, водеше народо, го водеше, но ка я налоти главата, не се заоздва:

- Некој от вас тука - вика, - дека миналиот вторник сте били на Вели Пейливан на чифлика, некој от вас е кажал четата! Кажайте скоро кој е - иначе мало, големо, женско, мъжко - таа вечер.- сатър! - вика. -Сатър! - и момите кутат и молчат, па яз от сите по-глунав:

- Добър вечер, господин Постоле - велјам.

- - Де бре, седни, пукни там! - ми вика, ме удри по колена. - Кой беше ти, бре?

- Танаас Ристе Паджие син.

- Ти бре, шо беше при Вели Пейливан? Шо се оплака от назека?

- Јз не се оплаках от вазека.

- Ами шо паля? Шо му кажа?

- Емии ...язе... Татко ми бежа четирмина браткя, дедо ми имаше четири чифта. Взели по един чифт на брат, ка се делили. Арно, ма ний сеа сме четирмина сина на татко ми - станува по полвин вол на секи. Та одих да му плакам за волове... да купам..

- Ми кой беше там со тебе?

- Емии.... момите беа - му ги показвам тие момите, кални им уст

- Не, не - велат, - ний тогай удрийме право на нивите!...

- Не сии го видели Вели Пейливан то ден, не сии чули Танас!...

Ка видеа зора - бели на лице, църни на сърце. И Постољ - лот. Арно, една вдовица имаше, Христина се викаше, она се лайше со лодето, ама со корави очи жена беше:

- Не се оплака от вас Танас, море - вика, - за волове, нема!...

- Млък! - вика Постољ. - Не те питам тебе! - а мене пита:

- Ти колко овце скри да не ѝ делите со братката си?

- Јазе имам оставено три овци под заповед на вас - му кажувам, кога ќе дојте, готови за вас да бидат! Не само јаз, ми и другите, по-големите овчари, сите имаме оставено по толку! Ни наредиа наште ръководители - му ги показвам, и Щербо вече тамка - под заповед на вас!

- Кой ти ѝ другар на тебе, овчар?

- Брат ми Вангел!

- Седни тамка! Да дојде Вангел дедо Ристе Паджиов син! - и кажува на Щербо, дестар му беше то на селцката чета, селски войвода:

- Къд одиш ти бре? Не ти кажаа оти съм тук?

- Ми кажаа - вели Щербо, - но требваше - вели - да тура караул да пазат, јаз нема да остава да та сардисат турците къд мина-лиот път!

- Седни тамка - казва, и Щербо отива, имаше огине навалени, на едно дърво кривато закачени бакърите, се въртат там селане, бъркат, вондурмета прават, сундурмета в масло: масло, млеко, урда, месо... Имаше таквие копанки дървени, ги напълнили, се курдисали десет-пет-найсе комити - ядат! И Щербо къд нив; сега Постољ пита:

- Кажайте що има да кажете! - на Христина и брат му, и братот:

- Па така нойкъндо време - вика - пазехме под Щербо заповед караул. И, с извинение - вика - ме оставе отворка да паза на нашта къща, и кой знай как, там, Господ го знай как, отишел на сестра ми. Сестра ми, во одъра така спава, нойкъндо време, и он се фърга отзгоре ѝ. Она ка го усетила во темното, го познала и фана да цирика:

"Таткоо! Бързо елаа! Василее!" Мен Васил ме викат. "Василее! Скоро!" "Кой?" "Един човек има? "И тоа сеа, Щерба, он имаше таква долаа пушка, чифте – ей я а! – и Васил показува пушката а държи уо ръцете си Христина. – И си а забрави пушката от страах, бега!.. "Бре шо е во"... И ти пратийме писмо, оти си бил другар на мъж му.

Го изкарва пицолът Постољ, така прав – Щерба; вика:

– Кажайте двама души, оти верно ва работа я прави во човек?!

Сега тука ке го застрелям кат куче!

• И народот мълчи.

– Кажайте бре, кажайте! – втори път. На третиот път:

– Кажайте бре, двама души! – имаше един, дедото Мито Аризанов се кажуваше, му вика:

– Сабори малко, Постоле, ке я видим ва работа, имай търпение!

– Кажайте бе, двама души! – пак.

Се обърна друг един, дедо Тано Бабин беше:

– Запуши джанъм, една цигара, има време!

Така седнаа, се прибраа тие, арно, ма Ристина нема мирка, ни сирѣтка:

– Да му а дам пушката, господин Постоле? – пита.

И Постољ кима со очи, ѝ крои кољафа. Им се изкривиха очите на комитите да а гледат как ѝ се тресат сиските со нанизи на нх.

– Шранка – шрунка, здранга – ждрунга, шранка-шрунка, не си чула отисум дал заповед да не се носат таквие нанизи, шкортели, пафти, мафти?! – викна со голем глас Постољ войвода. – Шо ѝ това обесено по тебе? Парички, златни, стребрени, бели, цървени, тук лира, полвин лира, там лира, златно крѣст! Гримни от тука до тука, от нака на вака, от вака на нака!!! – а направи кепазе Постољ на Ристина. – Шо му кажа ти, мари, на Вели Пейливан во вторникот? Танас, велиш, неѝ! Тие – момите – не са! Е кой ѝ? Море, ти си медатницата, мари!

Ристина не може да се издише, да се издише не може, демек. И ето – гледам, ке а предадат на орело, па аз – севода голема ме беше фатала за неѝ. Викам:

— Не ѝ она, господин Постоле! — викам. — Не ѝ она! Она не спазва в селото тогай, ка бехте вий во вторникот, язе а видех дека ѝ спала со Вели Пейливан та нойкъ, от понеделникот на вторникот, уф постелята му ѝ а видех, она не знайше четата, дека ѝ уф селото во вторник!

Пак скочи Постољ:

— Ти не си чула, оти сум дал заповед да не се стретите со турци, да не се развратничи со турци?! Не си чула?!

— Е, съм чула...

— Тогай?

— Мъж ми — вика она, — Илия Чолакот, колку години има сос тебе седено, господин Постоле? Пръв другар ти беше!.. Ама там, кога на .. дуото село, сеа не мога го угодам ка се викаше..

— Балинци — кажува Постољ.

— А! Кога трийсе и пет души твои четници убиха, и Илия — там, ти шо велеше: "Ашколсун на Илия!" много геройство дадел пред турците Илия! Арно, ама Илия умре, пък язе..

— Сатър за тебе! — вика Постољ. — Маарш, идиотин! Ке изколиш цело село организация за едно дупе цързиво со цървило и белило, идиотин!... Двайсе стапа на голо! — вика. — Кой му кажа на Вели Пейливан четата?

— Съте одат и се стретат со турците. Сътсе! — ги изкажа Ристина момите. — Съте одат! И со Вели Пейливан, и со сички!

И тие момите ка фатиа да църкат, но Постољ вика:

— Млъък — вика, — курви, курветини, курвици с курвици, пукнати стомни! Кой сие днеска — четвърток, до другиот четвърток, не, уф неедельта — Щеръс! — сите тие до една ги искам женети, до една со мъже женати! Маарш нанака! Со църен катран ке ви намажа, со бел памук ке ви налепам, ке ви подпаля и три дена ке ми светите!

И момите ги бегаха от тамка, а Постољ удри едно око на смех:

— Во-во-во-во! — вика и комитите се смеят.

И мойто малечкото братче Блаже дойдело се брат ми Вангел:

- Во-во-во-во!-вика, му иде смешно като дете.

И Постољ се засме, го зе на skutot, да саблята му я кладе:

- Ти, море, що ќе се оплакаш? Шо не ти дадеа делба на тебе?

- Къд ќе го водите баче Танас? Ќе го тепате ли? -/дете-аде!/-

- Нема, ако кажеш една песничка! А знаиш мойта песна?

- "Деека ќе одиш; бре бааај Постооле - малечко ќе и ка го питат, пей, но и Постољ зафана со него. - Деека ќе одиш во нойкьно време? Язе ќе оодам, бре мои момчета, язе ќе оодам во мойто сееело! Да н'тее страаах, бре бай Апостооле..." - и в същото време Ристина а налегнуват да я бият, и она сея црика, но Постољ вели:

- Страх я от турците! Сега ќе ги й страх повече от мене!

- Оти ги тепаш, бе дедо? -вика Блаже, а Постољ:

- Тепам ги - вели, - заради мъките, дек сме изкарали... Пей!

А мойто братче му зафана песната наново, а Постољ вика:

- Вангеле - вика, - брат ти Танас колку овци има скриено?

- Танас, и язе, и друзите по-големи овчари имаме скриено по три овци под заповед на вас! - ме потвърди и брат ми Вангел, а Блаже пей "язее ќе оодам, бре мои момчетаа..."

- "... да гооо утееепаам Вели Пейливан! - кажува Постољ и му дава на детето два гроша. - На, два гроша - вели - и от тук нанак да пейш: "... да го утепам Вели Пейливан!" Го знаиш Вели Пейливан!

- Го знам - вели Блаже, - ка не го знам! За Вели бег и Велко кехая! - то дете, нели й, мисли го-питат за една приказна имше таква.

- Кой тоз Велко кехая? - пита Постољ, но Вангел го пѣди на Блаже: "Де бре, бегай нака! А, дете!" И сака да му обясни, но Постољ-

- Чекай, чекай! -вика. Кой е този Велко? От кое село й?

- Не бре, господин Постоле, тие не требуют - не ги слушай!

- Бегайте -вика. -Кажай, дете -вели, - кажай, не бой се! Кажай го знаиш ти за Вели Пейливан? Кой й тоа Велко Кехая?

И тогай брѣтчето ми Блаже му а разкожа на Постолъ войвода една приказка, шо ѝ станала во темната епоха роѣцка во нашта планина Караджица со крѣвожадни Вѣли бег горгорбани и бедното българче Велко.

/4/ И тогѣй ний много се чудихме: "Ей, боже, шо ѝ то?" Да си а остави работата Постолъ войвода и да седи цѣла нойкъ со се чѣта да слуша на Блаже приказната как се цанил Велко кехая на Вѣли бег да му пасе стадото, арно ма бегот му открил липса на една овца. И фанал да го следи, а днес, а утре - се извадила работата на мегдан: Велко ке влезе уф една спила /тоже пещера/, ке заколи едно агне, ке го одере, ке го завие уф кожата и - ооп! - го пуши в един извор имало там. И агнето изчезне. Бре шо ѝ вѣ?!..... Еднаж ке вадил вода от извора Велко, го испушил карликот /тоже -гегат/, и он изчезнал в извора. Зимѣска си отишел на село - гледа на стената дома - неговта гегат. "Емии как, мамо?" "Еми, сине, ке прах на извора, изпадна отздоле, там я найдех!" Му кажала така майка му, ке'му кажала и он си го турил менгиш на ухото!... Отишел уф спилата, па си пушил карликот, айде- от там право уф къщи. Ке влезел -гегата на стената! Тогѣй разбрал, оти то ѝ подземна дупка - от дупката в спилата до извора накрай селото му. Сеѣ Велковото семейство били сюрмаси хора и он се чинил вече, дека викат людето - да го украднеш минарето, ма да му найдеш калѣпо! И Велко - през ден, през два пращал по едно агне на майка си по реката в дупката. Он ке го пусни во дупката, она си знае кога да чека, и ке го зѣва агнето да си нахрани чѣлѣдта. Арно, ма то, бегот - серт човек, лѣтак, му кървясали очите, лупнал го на земята во момчето, му а отсечел главата. Кварен човек, демек, лош бил - одрал едно агне, завил главта уф кожата и а метнал во дупката. На Велко майка му се викала Бѣла Ица. Она најдела страшниот подарок, развѣртѣла кожата, а видѣла главта на син си... Мѣлния да ма умори, ке лѣжам -малко, много от дѣдо ми а знам ва приказна: Велко му бил на Бѣла Ица син от Вѣли бега. Кад мома она била рѣтайкиня на Вѣли бега, он ѝ фѣрлил мерак. И - за него кратка веселия, за нея - дѣлга веселия, - а пушил со малко дѣте на ръцете, и Бѣла Ица и мѣж му бегали

тогай от чифлика....Отишла сея она, му показала на бега синовата му глава, а бега рекъл "Каурските глави - рекол, - са дадени от аллаха да си опитуваме ятаганите!" Арно, ма ка видел родовия нишан, сички мъжки деца на Вели бег имали от рождение нишан, и Бела Ица му показала то нишан на стрезаната глава, и бегот много се налютил, да я влачил на опашката на койня си до спилата. Там стрезал главата на Бела Ица и а фърлил уф извора. Изворот нарекли на Бела Ица, та Белица, а наконта и нашто село се чинило Белица. /5/ Бе то как било, кога било - не знам, но ето - изворот си седи и ден - днеска тамка.

- Бре, цел век го чекаме то бег и нема го! - вели Постоль на Дельо Власт. Они беа фанали пусия край извора, и един овен имаше, голем, и мене държеха со них. - Що му кажа ти на Вели Пейливан? - и аз:

- "Абе, ефенди - му кажах, - вашиот голем празник сум чул да ѝ Байрамст!" - "Много голем празник е" - кажува. По-голем ли е от нашто Великден?" - "Па по-голем е бре, будала!" - вели. Викам: "На неделта ли го правите?" - "Неделта е ден на гмурите, ний го правим на петъкот" - кажува. "Ашколсун!" - викам. - "Колко дена яйте?!" -

"Будала, колку - ме удри по главата, - не знайш ли?" - "Отде да знам? Нашто Великден е три дена!" - "Ний го правим - кажува - четири дена. На аз - кажа - на третио ден треба да сум тука, за утре, неделта. Ке се върна на сабота, на вечерьта". Така кажа: на сабота, на вечерьта!....

- А мљкни, пукни сега! - оти овенст фати да душка. /Сега то овен му беше на Постоль кџметот: кат ѝ четата уф поход, он ке върви напреде и спре овенот - сите ке спрат: некој има, и секој ѝт имало. Ке спре, ке нухне, ке тупне со ногата, ке изпрѣхти - не е блей, ке прѣхне/ Ка виде Постоль, оти овенст фати да душка, да си ладе ухото на земкјата - он па имаше майсторлук да чуе надалеко. шорка:

- Де бре, Вели Пейливан, де бре да те вида, айде брее!...

И ето - изпадна на мегдан Вели Пейливан со пушката готова да
отрежа. Изнича из - под ръка нанака, навака, тръгне, спре, тръгне,
спре.

- Коджа леш човек, еей?!...А-а, души, души.....Ке ни надуши,
ветърот се върти. - си шорка Постолъ войвода, а язе се изгуших уф
една дупка зад него, си натискам устата, ме издува страх да не се
кашлям. Да не й куче да надуши, бе Постоле, бе - вика Постолъ. -Е,
куче ней, куче не й, ма й вълк, стар вълк, знай, оти нема да умре уф
постеля! Бе, ти, Вели Пейливан, катил си, ма и язе ми й кожата попукана
от айдутлук, ха де, а още мааалко, дее, ела, ела, ела, ела; а-а-а!

Най-сетне Вели Пейливан влезе в капана и Постолъ пушна въз
него.

Бабаитинот се завърте, изпружи се нагорнина и бухна на земкя-
та. И фукнах язе, ма петите ми тупкаха на гъзот, и фанах да играм
хоро. Вели Пейливан си й изпъчил очите, му дърпам пушката - коча душа,
костешка не излиза лесно. А Постолъ му вика:

- Де бре, Вели Пейливан, я щом си толку силен, я стани да
ми кажеш що направи со моите другаре! А дее, а? А-а!

Но Вели Пейливан не го позна - душа береше. Му ги зевах пищо-
вите, изпушнах им барута уф него.

- Шо праиш, бре? - вика Дельо Власт. - Му развали арните
шалваре! Язык!!

И фанаха да въртат турчина, ма то голем човек, тежък, се
изцъклил тамка. Му додеа на Постолъ, отреза пояса колко бяха го раз-
вали.

- Шо напрай така, бе побратиме? - вика Дельо. - Язык за пояса!

- Е, нема кога - кажува Постолъ, оти ни усетиха в селото.
Му зевах на Вели Пейливан чапразите, костеците, кисето, а
пушката му со бела кърпа върдзана ми а дава на мене; и яз:

- шо да я правам? - викам, но това беше грешка от мене, оти:

— Аслъ — кажува Постољ — не ѝ за магаре човек кат тебе! Ке а днеш на Щербо дестаря. Аслъ, човек е човек, човек е магаре!...

На неделта, ке му кажеш, сакам се невеста да те найда! Айде! — и му бакнах ръка, но скоро бегахме от там/6/ Ка ми кажа така Постољ, реших да се сватам на Ристина. Одих до къщата им, кучето не ме лае мене, шо беше на работа — мен ѝ, кучета не ме лайше. Влезех — Ристина спава, така, в кожи ѝ завита, лежи на... На то време немаше ни одеяло, ни нищо. Голи. Една рогозка и со цървули влевайме. Сюрма — си беа народот, под турчко робство сички... Се събуди Ристина, ме пита:

— Нели ти кажах да чекаш?

— Е, нема как!

— А-а, си чекал уф коремо на майка си девет мейси, сега не можеш?

— Не — викам. И се зевахме...

Севда голема ме беше фатила за нея! И лежа там, рекох:

— Ка сме зафанали кьоравата неделя, Ристино, велам да...

— Айде — кажа, — гити!

— Шо?

— Айде, бегай, бегай се дома — вели.

— Не — кажувам, — аз имам мерак да се ожена за тебе.

Ме гледа. И ка викна со силен глас:

— Баате! Василее! — и ми тикна цървулето в ръцете. — Таткоо!

Скоро елате тука! Един човек има!

И бухна да гафка псето, и аз бегах, та а забравих пушката!

/7/ Ей гити, да бех знаел да не се прибирам дома. Ка отварям вратата — брат ми Вангел довел годежари, ке ме женат за чичгьорговата Лимбийка. Не беше лоша, она, бая дебелка беше, файкяше место!

— Айде бре, младоженеко младиц — вели Вангел, — ний тука веке те армасахме, ке те женим, айде, бакни ръка, па да те бричим!

И запяха таа песна: "Море, армасај се, Танасе, младоо, дури те сакаат тие малки момии..."

Беше Велики запосъ - ама кой ти гледа пости, секой гледа
кости, - и де с добро, там, поговориха со татковците му на момите,
со браткята, една а крадна четата дури и тая неделя годеж, на
другата неделя, ка беше казал Постолъ - бре, во чудо големо:
четирнайсе сватби! /8/ Ей гидии! Девет зурни! Три тъпайня! Цела нойкъ:
така - тука, така - тука, чат, чат, чат! Бам-бим, бам-бам, бим-бум-бум!
Тие дзурви на свирне, ка зине: га-га-га-га! Му свире гърлото,
дур гъркланст му вари! Свирачите цигане, ама ашколсун цигани!
Четирнайсе невести - ерадее! Не остана човек да му речеш "Да дойде и
вам" И аз со Лимбийка, и сите друзите чекахме попо от Крушаре,
оти ний в нашто село поп си немахме, но свирачите свират; хора се
играят, голема веселба, джумбуш и лудория! Перо, имаше един перушан
човек, му дръпна малко винце - я го! - Фърга керемидите на църквата,
го кара на бес:

- Дармадан ке ви направа църквата - вика, - шо не найдехте
жена за мене?! - оти долна ръка човек беше, не го сакаат момите,
ногата му изедена от куче на пет години. И ги фърга керемидите,
ке ни изтепа.

Дигнаха-кой имаше пушка "Гра", кой пицов кондаклия, тие по
един път гърмат, и гръмнаха неколко пицова там - сурна се - бре,
убихме го?! Полежа, потрая малко, па става - представлявал се!

- Остайте го то добитък! - вели Щерьо като селски войвода
от кръстник по-нагоре се имаще.

Но ето - изпадна към него Ристина и гледам-носи нещо
в кърпа. По сърце ме перна и се въртам около них. Сета она вика на
Щерьо:

- Ме забравихте мен, бе Щерьо? Не се найде мъж за мене?

- Е, нема! Нема! - кажува Щерьо. - Айде, бегай нака!

- Оти бе, Щерьо, се джангъзим ний двамката со тебе?...

Брат ми проклет човек, от тоя човек без душа останах, Щерьоо!...

Па и аз сум лошаа... Лоша сум аз? На, ти найдех некоя си пушка, не
й арна ва пушка?

Ееей -на Вели бег пушката от мене забравена.Ами сеа що?!

- Отде ва пушка?- на Щерьо му допадна манлихерата къса.

- Сичко,сичко що сакаш,ке найдам,не пушка сал,сичко!-вели.

Щерца! Ай да ма убий Господ со дървен пицов,издивех без мъж,беей!

- А-а? Ми по Коледа? Ти духаше ветър в ушите тогай! Нема мъж за теб, нема,не ке се најде!Нема кой да тръгне со теб!

- Нема? - и вика.-Ей , - вика, -Танас ке тръгне!

- Де тоз късмет!- кажах, но с половин душа стоя,де.

- Арно!- вика Щерьо,- Ама може утре некой да не осъмне!

- Аман бре! - се смей Ристина.- Ами яз - що? Да се утепам?

- Ей джанабет с джанабет - и вика Щерьо - А, утепай се,де!

А окол назе: яде, пий;играй,скскай - целото село играйше.

Ма то народ да ти види окото, ма тъпайне,хора,ръченици,кучеци!

И Ристина кат фана да игра -откъд идеше,боже, та нейната сила?!...

Иии! Яз ка фатих да треперам! Треперам, очите ми ке изпаднавонка. Си велям:"Кешки,си велям,да не беше казал Щерьо тез лоти думи!Ке си я зевах за жена и нема друга!"По година - две

Щерьо и Ристина се жениха, ама на то време чивията им влезела, на простите, не можат да я извадат! Ама яз хабер немах от таа работа/.А тъпайнете чукат - се тресеше земкята!Ристина се върти, се сучи таа фустанела.

- Танасе - вели, - ела со мене! Нема да ти права лошотии, ке ти а давам пушката! -ми шорка на ухото, мен лицето ми гори, се сакалдисах и тръгнах: ни страм от людето, ни грех от Господа! Одихме малко:

- Танасе - вели, - сакам да види Щерьо яз како ке го скорнам!

- Ей, како знаиш, така прай! - душа не ми останала.

- На ти - вели, - пушката.Яз ке одам нанака, ти ке фърлиш по мен.

- Шо?! - при се що бех див тогай, акъл имах де! И Ристина се смей:

– Хич те няма по гяволии ! Наужим ке фърлиш, уф въздуха!

За смеячка да направим, бе! . . . ,Знаиш да стрелиш?

– Знам – кажувам, ама не знаях со таз пушка как.

И она стиде надсле, аз дърпам пушката – бре как, бре що? – и стрелих на кистерме – Ристина налево, аз стрелих надесно. Ми изкипе умот тогай!

Ристина изпище изотма, се завърте на место, се изплочи на земкята. Щербо изфуча към нея, Лимбийка си изпи акъло, изподлуди сватфарите, но в големата горултия станува Ристина и се смей изкривом. Но аз изпуших голем глас, а фърлих пушката проклета, оти бех ударил, без да гледам, попа Настас на мулето кат идел, и ето – попа се клати напре-назад откако пушката припука, захлупи се, изхлузи се и нема го!

/9/ Не, велям им, не го видех попа откъд идеше, не го видех, богме и мене ми е мъка, но не ми веруваше нищо живо и ме запреха в църквата тамо, и ето – не съм ял става два дена и не съм спал три нощи, ке заспам, ке рипна да ѝ гледам иконите в църквата и да му се молам, най-повеке мерако ми беше во иконата на свети Ѓьорги, му викам: "Светии Ѓьоргее, свети Никола и ти, свети Архангел михаилее, качамак стана, свети Ѓьоргее, ке се мрие! Оти Щербо кажа- смърт! И Постолъ ка дойде –смърт, ка каже Постолъ – смърт и друзите не кандисат, йок ке ме чинат, йок" и му се молам: "Кабил да си, свети Ѓьорге, да не се мъча много?" Ти викам: . . . со нож – не знам кой, не знам как, со нсж арно, ако ке биди Делъо Власт , то силен човек, вятил – раз! раз! – ке ми а откине главата скоро, не ке се мъчам. . . арно, емии ако ме дадат на некое аджамийче да ми налегнува, голем зор ке видим и двамата. Има да ме дере, докѣд се качат магарийните на дървото!" И пак се молам: "По-арно ке биди со куршум! море, куршум? Ай, гяволу куршум в уши, джанъм свети Ѓьорге, нема чалъм да не ме задънат?! . . . Видим пишман станах, како кажеш ти, така ке пади! А, свети Ѓьорге, ако ме изхулиш от ръцете нихни, доде душа кѣлка

ти се кълнам на верата си, диван ке ти чинам! Курбан ке ти заколам!
 Едно яре имай от мене!...Овца?...Коя?...Един коч, коджа голем коч?...
 Една коча - едина бел, друго - църен! Ако не го сторам, да знайш,
 за езикот да ме обесат заповедай! Изпитай здраво да научиш кой
 съм, шо сум, ако се намери толку нещо, аз сам ке се обесам, не ти!
 Кажай! Си согласен? А, кажай, кандисах да те гледам, де! А мърдни со
 очи, мърдни со очи, де! - бех далдисах да й гледам иконите, да
 дури саках некая да ми мърдни со очи.

/10/ И сега веке - донекъде съм буден, донекъде спия, и
 слънцето зайде, и айде! - почнах да падам! Падам, падам, падам,
 падаам! Уф дупката църната ка в бунар падам. И излезе един човек -
 къд стоеше, боже, то човек, наскоро джан-джин нема. И аз се джаснах
 там уф стената, се спрех окол него, му викам: "Добра ти стига!" - "И
 на теб добра - кажува. - Ти си - вика - Танас Ристо Паджировот син?" -
 "Аз - му велям." - "Танасе - вика, - помисли каква пакост и какъв
 срам за организацията нашата!" - "Не сум виновен аз - му кажувам,
 - аз не сум виновен" - И он надникна така, и ми даде ръката си. - "Жив
 да си - велям му, - дай ми една вода!" - "Сега - вика - Танасе, -
 тук ще дойдат два овена-единият бел, а другият - черен, вакъл. Ти
 ще гониш белия, штоо черния ще те отнесе на долната земя, а пък
 белия - вика - кете извади!" - "Къд ще ме извади?" - го питам. - "Аз сега
 дека съм?" - "Ти сега - кажува - си на робската земя, а белият овен
 ще те извади на горната земя, тоже земята свободна!" На тоа огин,
 до тогай бех, повервах!

И - я ги я! - се юркат кочовете. Ама кочове да ти види
 ското - кочове големи, рошави, со вити рогове. Едина - бел снег,
 друго - църна земя. И ка се фърлих - аха! - да падна на църния.
 Но го спре другара ми и вика: "Белия дръж! дръж белия!" И ка пипнах,
 боже, ка допрех ръце до роговете му - босп! - полетех нагоре, ама прясно
 нагоре кат от бунар как те вадат - нищо не се види, темница; горе-
 колело небе! Се изплаших, му викам на другара май:

– Голем рушвет ќе ти дам, ако ме куртулисаш жив да остана!

А он:•

– Танасе, Танасе, не стига ли да идеш, да живуваш и да умреш?

Виж е кажа – добрите наши братя, които гинат и гинят в неволия!

Ето – гледам около нас: планини, баири, ридища, и три синджра роби ги натирили надолу, и пак е кат в бунар сме, но под нас орли летат, ни носат назе орли голееми.

– Ах, турци проклети свини мохамедански! – викам.

– Не мрази турския народ! – кажува! – Но воювай против господарствената система! Всички нации и религии сме равни! – така кажа. Тие думи аз не му ги слушах за верни, ама за атър му замолчех. Ех, да можеше и турците в това да вразумиме!

Ето – гледам нашата църквица и Щерво, Делво, брат ми, Христина. Сички стоят и гледат към назе. И им рече спасителят мой:

– Не се карайте, не си пакостете, обичайте се и живејте братски помежду си!... Танасе е опростен, што ако биде убит, добър или лош, нај-малко двајсе души ќе тгуват за него и ќе искат да стмъстят или лично, или на дело. Ние не сме убийци, ^{то}но ние убиваме всички предатели и доказани пакостници на народното дело, ние не сме разбойници, но ние изтръгваме со сила пари от тие, които са длъжни и могат да дадат. Така ни учеше великият апостол на свободата Васил Левски!

– А тиез – питам го – като Левски ли си?

– Не, аз съм като всички. Ям, пия, пуша, приказвам, смея се, пегувам се, греша... Не мисли, че аз и другарите ми сме сврхх човеци! Всеки може да стане като мен – ял, пил, волничил, младост е живел, ако ще и да е грешил некога, в тоя час има ли искрено и твърдо желание да служи предано, може да бъде какъвто съм аз!

Ето гледам – на ридищата по-горе възкачват се луѓе, клетва се кълнат – целуват кама и револвер крџтосани, знаме се вее, ~~сълзи~~ се леят... Хоро се върти, песни се пеят, Бстевни песни юнашки, ~~отта~~ гори, веселат се новопскрџстените; айде по-горе: обучение-

теслим прават, байрак се вее, маневри, прицелка от лежешком, на колено и стоешком, но со празни пушки; айде по-горе – динамит пукат, бсиби самоделни, куршум леят, саби коват, на сера мирише, пушек, дим... Айде по-горе: чети строени, ей гиди, дълга редица, не се види начало, ни край, въоръжени, а в същото време тътне народа: "Заколнуваме се в името на бога, верата и честта, оти от сега ќе служиме, коку што можеме, за свобода на нашата татковина македония и Одринско; ќе слушаме повелјата на нашите главатари; нема да кажваме на никого от скришните народни работи. Ако не слушаме повелјата на нашите главатари и кажваме на некогоса саканье или несаканье тоа, што гледаме, што слушаме и што ќе работиме, да бидеме убиени от браќата со оружieto, сега што целива ме!" Тогај аз се споях от една мисла, се настървих на една идеја, што умирачката таа мисла не ќе може ми а загроби, ами ќе а носи душата во себе си, во небото или на другото место, дека ќе ме прати сознателна – бог!

– Ееей – викам, – ние сме накрај, ние сме уф рая! – но рече другара мой:

– Аз не искам въстание со хора, които ќе ме напуснат при първата несполука, аз искам революция с граждани, кадърни на дълготрайна борба! Или ще водим говеда на салхана?

Ето – гледам нагоре – селото го горели, пепал го правили, пепал! И дрехи, сичко изгорело, и излезели хората – трагедия голема, нема што да ядат, студено! Кучи глад!

И още нагоре – на една страна мъртви четници лежат, на друга – въстаници заравят оружieto си в дупки, мнозина приплакваха, ужасно отчаяние. "Без пушки, без хлеб, без имот – къде?"

И каза другара мой:

– Некои честолюбци песегат на нашата организација да ја обврнат от револуционна на чисто военна, непобедимият идеен дух да обврнат на казармен и со нож и камшик да изкарат народа на въстание! Престъпно е да се освобождава народ чрез преднамерени пожарища и масовници!

/11/ Ето - се спуснаха на назе облаци, мъгли. Ка излезехме, гледам: на едни скали сме и седи там край един огин некой си брадат човек со цигански очи и се видяха, и сигурно са били близки другаре, сти дълго време се държаха ръка за ръка, и тоа брадатия:

- Как е там, как е там долу? - пита, а другара мой казва:

- Не мога да ти гледам в очите! - вели. - Не мога, не мога да ги гледам право в очите! И мълчат., дума не продумват! Поне да ме нахскат, да ме испусват, а те мълчат и аз трябва да им говоря, да ги утеша, да им помогна. Но погледът им казва: "Делчев, Делчев, що бехме, що сме?... Това ли бе бленуването?... " Има минути, когато човек представлява един движещ се труп, без да има в него нещо душевно. Дали не вървя към..... Но силен съм, ще победея сичко, освен една съвест!

Този мой спасител беше най-великият наш непрежалим апостол на свободата херувимът Гоце Делчев и аз сакам да му целуна ръка, а той:

- Я Танасе - вика, - ти върви при войводата Чернопеев!

Тогаваше ще слушаш - Христо Чернопеев! - и ми дава една пушка, и аз потеглих.

Но насреща со голема радост припкат момчетата от Делчовата чета. И он со голем тлас се засме, кат ги виде:

- Малко съм очаквал - вика-, - много съм намерил! Не скърби! Не се отчайвай! - и се поздравляваха братски, се целуваха сички.

А отзад момчетата вървяха тримина и аз гледам сега - кой е Христо Чернопеев? Имаше един висок, со голо чело - той е, но питам:

- Онзи й Ристо Чернопеев? - го питам един стреден бой! с мустаци.

- Не - кажува, - той е Яне Сандански.

- Той?

- Той е Кръсто Асенов. Защо питаш?

- Еми, ме даде Гоце на некой си Чернопеев, но аз не сакам щ

Чернопеев, аз сакам со Гоце да бидам!

— Аз съм Христо Чернопеев — казва и смърка со нос. — И аз не
кам такъв четник!

От кой що не се надей човек, от тъде заек излегува! И
истина излезе на отсрещния баир един заек, и сите момчетата фатия
стрелба по него, но каква беше тази орисия — всички без последствие.
Никой не може да удари. А Гоце ги напътства и се ядосва, па аз му
кажам:

— Баче Гоце, аз со тебе ќе бида, Христо Чернопеев не ме сака!

— Стреляй, Танасе! — ми заповеда, но аз не знаех точно как
ми се показа, а некои кажуваха: "Истай се от него, Гоце! То е аджа-
лия!", но Гоце рече и аз не можех да отречам — стрелих. И уда рих
заека. И Делчев: "Браво, браво!" кажа, и сички другаре се поразиха, но
най-много аз, оти имам съм го дарба стреляйнето! Но Гоце е знаел!

А Гоце в същото време беше много болен, имаше сурмец, и на
де се свива, но пак гайрет правеше, оти питаме го:

— Какво е Гоце? Язвата ли те боли? — а той:

— Не — вика, — наведох се да вида хубаво — еей там! — ония
години. Като се освободим — вика, — ще се съберем всички заедно старите
хъшове да покажем на хората как се живее заедно и братски. Имотът
на ще бъде общ, а най-важното — както досега се обичаме помежду си,
така и тогава ще се обичаме. А? Христо? Там има води. Кръсто? Топли,
студени.... Яне? От теб — минералните бани, от мен — къпането, аз ще си
лекувам язвата.

И се засмеяха сите, дури и Яне Сандански, но братията со
циганските очи не се смейше, и му дава на Гоце комат мисиркин хлеб,
и аз мислам да беше това световният поет Пейо Яворов, ако да ми викат
сега некои, оти Яворов не ѝ бил там първата година, но аз го имам
видено, сега кога го имам видено — дали първата, втората или третата,
не знам, но го имам видено, и си писа:

"Ден денувам кътиша по тайни, Драг драгувам — вера според вера

нош ношувам пътиша незнайни. Враг врагувам — мера според мера!

/12/ И аз много ходих с Делчев и видех, оти само с такава
вървча дейтелност може човеци да крепи и той беше пример за назе,
оти на назе ни беше целта да покараме нарсда в съзнание да не зева
кривия път, па кой беше крив не знаеме, но според назе како беше. И
 ме даде Гоце на Христо Чернопента: "Тогова да слушаш!". и решихме да
 янем за откуп горноджумайския Сюлеман бег, обаче това излезе ялово
 на наште войводи и тогай на Попова глава се почна заверата мис Стои и
Цилка. Голема мъка за вода изтеглихме, но ето – едно ловджийско куче
 дае върху найзе. Даваме му хлеб – не яде. Туряме щикове да го
 ударим на щик – и това не спомогна. Берекет верисин – ни остави, без
 да знаеме подир: ни забелижиха или не. За назе беше мъчно оня ден –
 секся секунда чекаме да дойде определения куриер и ето го – маха
 бела кърпа на пътя. И зад него – керванът се състоеше от дванайсет
 коня и 13 души нещастно число: пет учителки, една стара баба, трима
 мъже и четирмина кираджии. И ние се хвърляме при кервана с викове
 "Дур! Теслим алунус!" – се представлявахме аз и друзите за турци –
 меседжии: лицата вапцани со сажди, со пицимале, со кърпи щарени –
 нато за карнавале кога играйме за Великден.

Керванът беше чудесно – грозен в тоя час, оти конете им без
 самаре, кой без товар, товарето паднаха на пътищата, смъкнахме ги от
 седлата и "Чибул! Чибул!" закахме сичкия керван нагоре со се стока.
 Една жена /това беше Цилка/ не слезела от коня, а Балканът беше твърде
 висок, падна конето от нагорнина, да и ние изпаднахме, та я свалихме
 от коня, въжетата отрезахме и падна нейния сандък там...

Малко по-високо излезехме – собрахме ги сички, но чу се гръм
 от дупка, пуснаха се другарето, оставиха мене сам с кервана. Ето –
 старата баба почна да умира пред мене и се моли за живота на едно
 16 годишно нейно дете, който стоеше пред мене. Азе разбрах бабата
 какво ми се моли, но не можах да ѝ кажа, оти сме българи и нема да
 убийме сина ѝ. В същото време един господин дава на жената си Цилка
 носовника и парите. Тя като ме виде, скри парите в устата си, а
 носовника в пояса, но той се провиси и аз забележих да го прибере.

И по мене гледам една красива госпожа върви, уплашена. След малко изкара чантата с парите, дава ми ги. Аз погледнах чантата и пак ѝ а подадох. Една учителка фаня да креши, но мис Стои ѝ каза за Господар нещо, а Цилка — доста уплашена, но пак сърце си правеше за тях:

— Аз сега се извервах, че не сме в турски ръце! — вика.

Аз не ѝ се обадох, но изтърчах при Чернопеев:

— Не верват, оти сме турци! — му викам.

— Треба — вика — да поверват! Да збереш часовниците само за лице, сетне пак ще им ги дайме!

Бегам обратно и ето — събирам часовниците, те сами ми ги дават, но главите им извъртени, оти пристигат сички другаре и карат едно лице, турчин — бегчия, беше гърмел по нашия куриер. И Кръстьо Асенов:

— Ела да кръстиш тоя мръсник — ми вика. — Изнасилил две момиче едно след друго! Хем ще го кръстиш, хем ти ще се кръстиш!

— Не мога аз да дойда, оти имам друга заповед — кажувам.

Жените се държеха много куражлийски, но и аз не се пострамих, кога се чу едно: "О-о-о!" и сичко замлъкна. Броя жените — една кусур!

— Господин Сандански — бегам при Яне, му викам, — броя жените — една кусур! Потребната мис Стои е бегала! — му викам на Старика.

А тя, горката, тамо е била при него, но аз кога не я видех, се уплаших за минута. Старика кога се ядосаше имаше един адет такъв: приплюваше така настрани и така си раздвояваше брадата и я поглаждаше.

— Да доведеш — вика, — как се казваше оная? — пита.

— Цилка — му вика един банскалия, — тя е наше момиче, банскалий — Екатерина, ама ходи да учи уф Америка, там учи, и там се ожени за ей чия. Албанец. Цилка.

Старика ме гледа в чантата с часовниците и приплюва, и си поглажда брадата, и аз бегам, им давам часовниците, а те не си ги земат. Фаня Цилка за ръката, а мъж му я държи през кръста.

— Ке я разчекнем, бе будала! — кажувам на турски. — Чусни а!

— моля — вика. — Погребахме детенце само преди три седмици!

Но она ми падна в ръцете, а го оставихме него много нажален —

с едната ръка тегли юздите, с другата брише лице... Жилка човек бе!

/13/ И с мис Стоп и Цилка тръгнахме по горите, и другите ги пуснахме да си идат, но месечината грееше горе като шпионин, азе вода койня на Цилка, а Станиш Наков мистониния водеше. Напред-трима, подир-жените, ний, войводите, накрай двама имаше ни пазеха отзад. А Цилка през цялото време плаче, но ето-стретиме един селанин со два товара круши. Сите мъже се преснаха в сенките и - нема ги, а ние останахме со жените и Станиш пита:

- Шо караш, бре чичо? Круши караш?

А она:

- Аскер има в село.

- Колко пари бре тие круши?

- Около двеста души са- вика. Тогава разбрахме, оти е глухо.

Му дадох два чирека, ги зехме крушите, давам на Цилка да даде, нейке! А само плачат.

Тая мис Стоп беше американка за протестантската религия, а Цилка проповедваше со нея тоже. Нашата БМОРО организация немаше пари а ги фаняхме за откуп 25,000 турски лири откуп им искахме да купим пушки. Но они това не знаят и се плачат., но ние им се казахме на втория ден и предложихме да пишат за пари. Седейме тамо в една позната къща и /14/ влезеа къд них войводите Яне Сандански, Христо Чернопеев и Кръсто Асенов, въоръжени. И казаха за откупа. Азе пазя от зан и гледам: они седат по турски и Чернопеев написа нещо на един блок, го дава на Старико, Старика - на Кръсто, Кръсто и он драсна го дава на мис Стоп. И Цилка се завърта къд мен на джамчето, плаче, но азе давам едно цреке, оти цреката, шо беа обесени на нея, посвехнали. И она ми дава ръка - аз мислам за целуване, като на исп, а шо излезе работата- в Америка така правиле "здрости". Но аз дадох дивий бех! И по причина да не плаче Цилка Фатих да представлвам/оти в турски дрехи бех, аскерски/ представлявам некои чальми со пушката, но се изпуши пушката. Спочиха войводите: "Шо бре? Шо й л бре? Бре, ами сега? И момчетата наринаха, оти беа заспани, и се дигна

и и горултия, но на мене беше най-зле - ме наказаха защо не
 имавам да ми се земе пушката. И ми се зема.

/15/ И ние си извади ногата и преминаха в Бургасо со жените,
ний останахме да заблуди м властта за посока та на мис Стон и
Цилка, и азе се представлявах за Цилка в женски дрехи и проче,
 Александър Илиев представляваше мис Стон, и много се веселеха они
 и Кръсто Асенов, и Кръсто говореше отзад по французки, и Александър
 Илиев се смейше, но аз - не. Още со ние беа: Христо Чернопеев, на
 ние вуйко му и Станиш Наков, но много ме ръчкаше он. Минахме покрай
 некои села турчки да ни видат, и ни видеа турците, а накрай Алексан
тер Илиев и Станиш Наков фанаха накъд Петричко, а ний - обратно накъд
България. Макар да пропуснах по-горе да изложам, но и тук нема
 да бъде лош ефекта по отношение разделата ни с Александър Илиев. Они
 со Кръсто Асенов сигурно били ба много близки другаре, оти дълго
 време си държеа ръцете, но азе пак не знаех що е. И Александър Илиев
 разясни: това било да направиш "ръкостискане" при среща и стига. /16/
Азе Сандански остана со жените в Покровник, а ний - в София, и азе не
та имах видено жените два мейсеци, но нема как - като по-млад и бързо-
ходещ оних охрана на куриерето до Самоков, до Търново и проче, и се
пасаха едно, та две, та чак на третото писмо пристигна от Цариград
а София Американскиот консул Дикенсън, и преговаряше с него Кръсто
Асенов като важен господин облечен, а Чернопеев предрешен в селски
 дрехи нътре уф къщата, а азе бех нареден да върна караул отивка, но
 през улицата имаше една гъвендия шеташе зад прозореца сос се срамотии-
 те на видело, да аз като кон на празни ясли дремизгам! И реших да се
 кача в нашта тайна къща, и от там презирам, но Чернопеев излезна:

- Камде отиваш? - ме пита.

- А, бай Ристо! - викам. - Се забатачи работата?

- Не можем надви на Америка ний с еврейски пазарлъци! - вика.
 Не можем! Но Кръсто не ме слуша!

- Абе, срамота! - се согласих. - Таа Америка, коджа голема стра-

„толку не ке накара Турция да плати парите?! Мама му стара, ке ни бият кат кучета! Е на, Александър Илиев, се научих, е убиен!

— Кой Александър Илиев?! Нашиот Александър? Кога? Кой бе?!

— Еми... не знам точно, ама един от наште кажа, в хана изправяше; го заклали кат спиел, насоне го заклали....

— Е-е, сега вече, Кръсто, край на твоите дипломации! — се издигна Чернопеята и отвори вратата, и аз гледам — Кръсто, Дикенсън и друго, сега не мога да му угодам името, седат, кафе се честитят.

— Що има — кажа Кръсто.

— Що има ли? — вика Чернопеев. — Ами това има — вика, — това е, че го убиха Александър Илиев, твој нај-добър приятел! Оче ли — кажа, — ще чекаме, оче ли ще се туткаме, докле ни всичките избият?!

— Що искаш?

— Искам твърдо да говориш?

— Ти говори, говори ти — вика Кръсто.

— Ще говора, ма не знам француски.

— Аз ще ти превежда м.

— Господа! — почна Чернопеята, и Кръсто по него "парле-марле" с правителството — вика — не го признаваме, вий с нас треба да претирате въпроса за откуп, ако би ще да сме разбойници не, ами и на дявола по-черни! И дорде не ни дадете гаранции, никой нема жив да излезе — вика — от тука! Никой нема жив да излезе! И ний ще измрем и вий нема да останете живи! И няма да појалим — вика — некој си е Стон, няма да я појалим, защото — вика — що значи едно Стон, кога тогата цела Македонија сега е стон?!

И он, Дикенсън, слуша. Стана подир, стана, та каза некој си е там по француски, и — туп! — рската на Кръстевото рамо. А Кръсто — и он — туп! — му а махна рската, и айде — скоро-скоро нешто говори, се на француски си говорят. Изпосле испитах що е, как било то: американецът кажал:

— Сен-Жуст! — демек, Кръсто го изкара на голем революционер и си францусин бил приличал.

А Кръсто му кажал:

- Господин консуле - кажал, - не съм аз достоен за Сен-Жюст-

кал. - Че французинът на моите години вече му отреза на краля

взата, нищо, че и неговата след година време отрезали, но името

- Жюст останало в историята, а мойто име - кажува Кръсто - ще остане

само след една година, не дай боже, ме убият?!

Американецът тогай кажал:

- Вий - вели - се прославихте по цела Америка! - и ни даде

път. Съгласен съм да преговарям с вас, но трябва да почакате време!

Кръсто превежда, но Чернопеев не може да дэврандише!

- Да знай - вика, - че много време ва чакане няма! Да помни,

Екатерина Цилка е бременна в осмия месец и на техната съвест е

тотот

И ме оставиха сам, но аз дважд злочест бех: едно - не знаех,

и Цилка е бременна и друго - на тез пусти карти от американеца

и беше типосана, Цилка, седната на владишки трон и що беше, боже,

кога се заубавила! И догложди ме нещо, кога отдалеч гледам да

оре кой от прозореца на онай гьвенция. Забележих един голъгъзко

излегда и се изкуми отвонка, на перваза, до стената. Ерадее! Ми изкине

ст на мене: "Абе оти едни да мрийт - си кажах, - а друзи абер нема!" И

терах наганта, и го найдех и дигнах да му фърля. Но ме виде то

деп и бега, да и аз се пишманих, де, не фърлих, но голем кашмер

де с тоз гол любовчия кога се върна в стаята. Един мустачор чапкънин

звекна по главата, но не ми беше до джимбуш на мене.

А тамо под нияната къща, в градината имаме бирария и кой-си

вакант се записваше да бие по бирени бутилки и тенекиени чинии, по

шка, купички, джунджурии много, но метна ме в огин тогай и въртех

вах-се върнах в четата на връх Коледа, тоже Божици. Два дена до

нек Цилка роди.

/17/ Разказа на Екатерина Стефанова Цилка за раждането на

детето го найдех в списание "Зорница": /она писала спомени в Америка/

"Родена между разбойници"

"Колибата беше между два склоса. Един пътск изтичаше от пещерата в скалата. В колибата пламна огън. До огъня разстлаха слама. Върху нея—две кепета. И това ми беше постелята. Аз легнах, полумъртва от болки и изтощение.

Разбойниците сушиха на огъня партенките и навоите си. Мис Стоун седеше с тях и разговаряше за нещо. Димът се кълбеше в стаята, това беше маза за вина. В нея имаше само две бъчви: едната — стара, разсъхната, а другата — пълна с младо вино. Немаше комин, но имаше достатъчно пролуки, през които димът си излизаше.

...Бех се унесла. Събудих се. До лицето си видех това на мис Стоун, черно от сажди и мръсотия. Аз се усмихнах, защото и аз изглеждах така. Но усмивката ми скоро изчезна от болката, пронизваща гърба. Надигнах се и седнах. Наокolo яко хъркаха разбойниците! Две очи привлекоха вниманието ми. Пазачът ме наблюдаваше от тъмния ъгъл."

/Дописано от Танас: Това бех азе, чунки бех пристигнал./

"Пазачът не сваляше очи от мене. Нерв ми се и му обърнах гърб.

— Защо тине спиш? — ме попита мис Стоун. — Легни, дете!

Аз легнах, но друга болка ме застави да се изправа пак.

— Това проклето седло ми натърти гърба миналата нощ!...

...Некой бутна и отвори вратата и за миг изненада беше ден.

Разбойниците се събудиха, наседаха около огъня, отвориха раниците си и захванаха да закусват със сух хляб и сиренце. Други още спяха, а тези, които свършваха закуската, легаха да спят отново.

....Остра болка, много по-силна от прежните, ме накара да седна пак. Стражът ме гледаше замислено, после пристъпи към шефа на разбойниците и му пошепна нещо на ухото. Той веднага седна, разтърка си очите и ми тросна:

— Госпожа, по-хубаво си легнете и спете; тази нощ има дълго път до дома!

Аз потънах в сълзи и въздишки. При това се събуди мис

— Защо плачеш, дете?

Не беше необходим отговор. Тя разбра всичко. Каза на глава-

— За нея е невъзможно да пътува тази нощ!

— Ний сме длъжни! — каза той. — Може, не може — трябва.

Местото е опасно!

— Ако искате, убийте ме, ама нема да мръдна от тази колиба

тази нощ. Ако ще се мре, оставете ме да умра тук, а не на пътя-

казвах аз.

Той пак легна, но не заспа. Той се разтревожи: въртеше се и

отблизо ме наблюдаваше. Независимо от всичко, той беше човечен.

— Ако Господжата желае, ний можем да излезем и да ви оста-

ваме сами — каза той с некаква мекста.

— Да — казах аз, бързо и решително.

След това той разбута всеки поотделно и те сядаха, търкаха

и очите, мъчеха се да се събудят и да разберат какво става.

— Хайде! — каза той и мъжете се изправиха, изведнъж изчезнаха.."

/Дописано от Танас:" Ний излезехме да спием навонка, и

всички заспаха, но само аз — не. Се скрих като червиво куче на сенка

под пенджерчето на мазата, и презирах навътре. Цилка беше страдалица

голема, нема жена да е страдала колку нея. Она приличаше на

Мария, майката на Христос, и она кат нея на слама раждаше.

Свети Гьорге — виках си изтихом, — що грех има ва жена, вземам го на

душата си! /

"Нежна ръка бутна вратата. Жена! Каква изненада! Ние не

бяхме виждали жена през тези четири месеца! Колко бяхме щастливи да

видим отново една жена! Жена! Вероятно разбойниците я бяха довели от

някоя колиба при нас за спасение. Тя беше 50 или 60 годишна старица.

Найното лице беше мило, изглеждаше нормално, даже с една щастлива

интересност. Беше черна от пушек и мръсотия, най-вече — бръчките

лицето ѝ. Сплъстени кичури висеха над веждите. Главата ѝ беше
крата с шамия, бела некогаж, половината от ръкавите и яката ѝ се
изтъркаха. Краката ѝ беха боси и попукаха ни от времето и студа.
гледаше с голяма изненада и почуда: както ние, така и нашите
ѝ изглеждаха мистериозни!... Тя измъкна една купичка с вода и
извади:

– Пий. Това е светена вода.

Аз обаче отказах твърде учтиво:

– Благодаря. Не желая."

/Дописано от Танас: "– Ей, гиди боже! – викам. – Она ке си довлече
на главата! Ке а изморат навите – магесници, ке а докарат в
извест, ке изцицат сичкото млеко! Шо прави она, боже, шо прави?!
рад едно дете пикано, ке умре убавата жена!"/

"Несполучила с първия си опит да ми донесе облекчение, стари-
та измъкна една ламаринена кутия:

– Духни тука много силно! – каза тя.

Аз се усмигнах, независимо от страданията ми. Помолих я:

– Седни до огъня и си почивай. Като ми дотребваш, ке те викна!"

/Дописано от Танас: Таа жена акъл немаше, она направо си
извади смъртта. много се уплаших аз тогай и хукнах да диря катран.
ние, една кола имаше разпрегната, потражих, наидех катраница. Лук си
мах в торбата. На огина въглени колку щеш. А имах чуено от наште
една магия: се турят в чиреп катран, лук и 3 въглени стлъчени.
ребваше да се намаже родилката, но немаше как – азе бегах обратно и
вах отвънка стената. И трябва да се бае ето що:

– Еве Цилка я обварих, я изсварих, я обколих, како смърдят
странот и лукот, така да смърди Цилка на навите, како що бега от
гана секо нещо, така да бегат навите от Цилка, кога ке преброят
зате девет хамбара просо, тогай Цилка да държат! – и азе баех!/"

"Сега аз стоях, обгърнала с двете си ръце плътно обръчите на
извади бъчва. Силата ми изчезваше и немаше кой да ми помогне.

– молете се за мене, мис Стоун! – крещях аз..."

/Дописано от Танас: Немаше тамо лахутско кокошка, но проста
кулина запалих, кадих против уроки/

" В десет часа сутринта всичко свърши. Старата жена изтриваше
нящото новородено, а мис Стоун стоеше, усмихвайки се, бърбеща и
втаряща едно и също безспир:

- Благословено момиченце, това е едно благословено момичен-
це! - като слагаше ударението на "благословено".

Бутнаха вратата. Най-младият от разбойниците влезе. Той изглежда-
ше некак срамежлив. /Дописано от Танас: Яз бех това!/

-Момче ли е? -попита той.

- Благословено момиченце! -беше бързият отговор на мис Стоун.

Той се начумери. Аз мислех, че разбирам защо се начумери.

на прободете гърдите ми - както казваме ни в България.

- Добре - каза той, - щехме да направим от него четник, но

момиче не може да стане добър четник, макар, че имало моми-войводи.

Той се поколеба малко и каза:

-Е, не знам... Ке а направим керка на четата!

Той взема кратунката, напълни я с вино от бъчвата на главата

на. Пръсна малко на лицето ми-главата ми беше близо до канелката.

и се отправи към вратата с думите:

- Ке занеса това вино на четата, да пием за здравето на нашта
малка четничка!...

Печален повод за пиене!...

Два или три часа по-късно се появи самият главатар. Очите му
бяха сурови пред цялото време - сега беха сведени. Той нищо не каза,

погледеше срещу огъня и изглеждаше дълбоко замислен. Всеки път, когато
бебето проплакваше, той трепваше. За да накъса надвисналата тишина,

мис Стоун протегна бебето на главатара/това й приличаше!/. Той изглежда-
ше смутен и объркан, но скоро усмивка разтегна лицето му.

Аз бех разтревожена, аз наблюдавах израза му, аз чаках резул-

И усмивката се задържа по-дълго, той се наведе над бебешкото
лице. Седна до огнището и почна да топли крачката му. Той не беше
вече разбойник за мене, той бе брат, баща, закрилник на мойто
бебе.

Плачех и се смеех в радостта си...

.... Групата разбойници дойде без предизвестие. Беше вече
нощ. Не се подготвихме за следата - немахме ни лампи, ни освежител-
ни напитки да сервираме, ни даже столове да ги поканим да седнат.
Бяхме радостна и любопитна да видя какво ще направят. Повечето от
тях бяха високи, стройни момчета. Дойдоха с цялото си въоръжение,
специално си бяха измили лицата и ръцете. Влезе ли някой стискаше
ръката, казваше: "Честито!", после отиваше при бабата, седнала на
дълга цепеница, ограждаща сламената ми постеля от огъня, и
караше - при мис Стон. Като им стискаха и на тех ръцете, те се
отдръпваха и правеха място на следващите, докато две големи редици
въоръжени мъже напълниха малката стаичка. Облегнаха се на пушките,
пленчиха се в припламващия огън.

Мис Стаун беше кралицата на действието - тя им говореше,
и се усмихваше, тя се държеше като че ли бе у дома си. Майката
казваше, тя бе забравила, че лежи в сламата, тя мислеше само за това,
че нейното бебе е спасено. Що за картина, що за представление! Раз-
бойниците бяха твърде весели.

- Как сметате да я кръстите? - попита някой.

- Елена - казах аз. - В чест на майка ми и на мис Елен М.
Стаун.

Друг разбойник заговори:

- Тази майка ми прилича на Мария, Божата майка. И тя е лежала
на сламата по туй време на годината.

- Не - каза най-младият. - Тази е страдалица. Нема жена да е
предила колку нея!

Те поеха бебето и си го подаваха от ръка на ръка. Един каза,
че трябва да направят на бебето подаръци. Замислият той обеща да й

прави цървули. Друг каза, че щял да ѝ направи свирчица, трети да ѝ
 ара песен, че музиката на песен, че шапчица да не ѝ мръзне главич-
 е, а главатарят/дописано от Танас: "Сандански"/обеща да ѝ направи
 ическа форма. След това излезоха и ме изгледаха с голема жалост.
 вярвам, че те са имали големо обсъждане през тази нощ дали да
 азят живота на новороденото или не."

/Дописано от Танас: И тогай Кара Василь каза:

- Да Направим така! да оставим тука nekaj от назе и Цилка в
 дрехи облечена. Ако ги наиде аскер, ќе кажат- селани сме.

- Ами ако не фанат вера? Ако а убијат?

- Емии ! - кажах . - Ако треба nekaj да мрие, по-арно нек
 не бебето! Бебето нек мрие!

- Да се утепа?

- Емии , шо? - викам. - Това е нај-малиот золум...

мълчат. И Старика кажа така:

- На теб, Дилбер Танасе, ако знајш какво приказваш, бих ти
 главата, ама не знајш, затоа сѐм длъжен пред всички да

В никоја чета досега не се е раждало дете. Това ни е кѝсметче-
 ва нас, това е знак, че ќе сполучим! И още -как може да си водим
 ако не му тачим морала. Ако погубим невинна мајка с новороде-
 дете; ќе погубим и себе си, и својто дело! На пушките си .треба
 издълбаем името на туй дете! От утре "Елена" да пише на ваште

/18/ Турихме Цилка уф един сандѝк- на ковчег-приличаше. И она:

- Е, а сега речете: "Бог да прости!" - вика.

- Нема да говориш така! - знах въз неј. - Така зер, иска ти

?...Ами това бебе? - го носеше бебето мис Стоп. - И го я! - и се
 рам на мис Стоп. - Ти не бива да правиш това, ти ќе умориш от студ
 ижата. Ти не треба ни да клекаш, ни де се изправаш со бебето в
 , затоа аз сега направих! - и го зех бебето. А мис Стоп:

Аз бех в Дупница в болницата, а кат излезех от болницата
 и около 4 лева пари и си продадох една чанта от хлеб за 3 лева
 бяха 7. И си изпросих още 7 от доктора, станаха вече 14 лева.
 Взех един файтон до радомирската гара и от там дадох 5 без 20
 тинки, и се качих на машината, та в София. Чекам на Рускио паметник
 аз, но никого не заварих. Насколовръст – поле, студен ветър, въшки –
 се ме изедат, много се бех отчаял. Падна една мъгла, азе от глад
 умирам. Една-две къщи имаше до тоз пуст паметник, тропам – не отваря
 кой... Подкачи дъжд да вали; и тогай съзрех едно лице с добри об-
 лички и направих едно отклонение, и го залових с левата ръка, а в
 десната държех верния си карадаг, и настойчиво исках да ми се изкаже
 кой е, оти шо да правя вече не остана надежда. И лицето вика:

– Не мога да ти дам дрехата си, гол ли да хода в тоя
 студ? Но – вика – айде да те вода да се облечеш!

– Емии, айде!

Отидохме в едно место – пълно палта висат на закачалки.

Некой.

– Гледаш ли – вика – колко балтоне има? Избери си най-

дешавия!

И азе избрах един со кожена яка. Му велям:

– Чекам да ми се платат едни пари от заверата мис Стои!

– А-а-а?! – кажа. – Докъде ви докараха вас, мъчениците на
 Македония. Ваште водители сега правят дипломация и ще се посерат от
 калоби и салтанати... Но аз – вика – ще те заведа при тех! – и
 излезехме. – Пистолета – вика – не се носи отвън в джоба, а отвътре – и
 ми показва неговия револвер: го имаше скриен под палтото. Кой беше
 то човек, боже? Некой шпионин трябва да е бил, но азе тогай бех курди-
 сав на стръв. И не мислех.

/20/ И ме заведе в една гостилница, а нътре седат на една
 маса Старика, Чернопеев, Кръсто, Савата Михайлов и Гоце Делчев.

Вече:

– Как си, байо Гоце? –викам.

–Танасе! – се изплаши Гоце. –Откъд имаш това палто? Ти си го
ти си го украл? !

– Не съм го украл, взех си го!

– Веднага да идеш да го върнеш!Веднага да идеш и да го
ставиш откъдето си го взел! Как можа това нещо?

–Емии... как можах? Да мрием ли ний от студ и глад?
та се бихме в заверата мис Стен –вий да лапате парите, а ний-
хите?

– Що ли баба ти е отрезала пълот, а не главата?–вели
арика,–махни се оттука да не те зауша – ке ти кажа аз На тебе едни
ра!

– Чекай, чекай! –кажува Гоце.

– Танасе, Танасе – вели Чернопеев,– кога ти се вцървули
хата?

– Чекайте, бре! – рече Гоце. –Ти си в погрешка ,Танасе!
кой нема да земе ни лира ст тези пари,никой освен организацията!–
показва една чанта со жълтици пълна.–Най-сетне виж– толкоз пари
х, а ние какво ядем –фасулче чорбица.

– Ти да не ядеш фасул! – му велям.–Фасулот ке те извади
кръв.

– Сега иди веднага да го върнеш това палто!Веднага!

– Любезни ми, баче Гоце, човеколобеце!– го ударих на
глас.–До гроб съм верен на теб и Македония! Слушай, баче Гоце,ний
мираме, бе братко! Нема огин, нема леп-голи сме като мисирки!Въшки
ке ни изедат!Докога ке чекате,докога ке трайте?Кажайте ни,ако не ни
сакате вече, ке си направим едно убаво сражение уф Турция, додека
не изтепат да ни олекне и на назе, и на вазе!

В същото време Кръсто вика:

– Господин Дилберов – вика,– този цинцарин не вярва, че
вечерята е за ваша сметка!

По причина на коженото палто гостилничарят ме взема за некой

от. Го удариха на мекерлък подир палтото, и азе си кютам.

— Имате цялото ни доверие: господине! — кажаха.

— Е, от цялото ви доверие няма нужда! — забра Кръсто да
извади. Дай сега тука по един свински говеч, пет бутилки евксинов-
ско, една тепсия баклава и по една купа кисело млеко на глава!
Емнаха да да търчат.

— Кръсто — викя Гоце, — от мисстонките пара не давам! Ни

— Как може, бе Гоце? — надава глас Кръсто. — Как можа да
мислиш? Стига с тия пари, брате, вече! — и викна, та запе:

" Не щеме ний богатство,

не щеме ний пари,

а искаме свобода,

човешки правдини!"

И сите загласихме подир него:

"Не щеме ний богатство,

не щеме ний пари!

А искаме свобода,

човешки правдини!"

Имаше офицери некакви на една далечна маса. И они запеха.
се обадиха. Скоро целиот ресторан пейше. Умилителна картина!

"Напред! Напред!

Във бой да вървим!

Доста сме стоели!

Стига да търпим!

. Ах, доста сме стоели

в робски пелени!

Ех, време е да станем

свободни хора ний!"

И аз не можех да ги уйдисам думите, но кара - вара -
и в азе. /21/ Отмина се летото, също и есента - никаква случка не се
руч. Аз сал си взех изпит за касацин. Ми се падна много труден
прос - да одерам една телешка глава, но имах убав нож "Солинген" -
рач я. Ми дадеха едно шайтнаме /тоже свидетелство/ за изучен
ивант и си го турих в рамка со стъкло стъгоре. Се погодих и фатих
на докян до църквата Света пречиста, що беше на Нишката улица и
я расипаха, сега върви Витошка улица. Но през зимата на трета
тина - 1903 - подигна се въпроса за въстанието, но някои казваха,
и още не му е времето и . . . тъй като от дълго време не бех се
ица с Гоце Делчев, подирих го да се осветля за бъдната ни дейност.
и каза: "Мутлук си, Танасе!" му викам: "Мутлук съм!" и ударих
докяна катанеца и тръгнах заедно с Делчовата чета за Македония,
и беше през 1903 година, не помня числото на дена, но доста
баво зная, оти беше велики запосъ, кога се сбрахме до 75 души в
и голема спила, тоже пещера, на име Капе в Алиботуш планина и
и се извадиме на протрет делчова чета. /22/ Това место беше
и тийна на назе. Едни играят, други свират - чуден беше този
и живот! И аз кажувам на Делчева:

- Два зъба - кажувам - сънувам, ми падна~~ле~~. Два зъба, адинат
и ме боли!

А он:

- Танасе - вика, - двата зъба сме аз и ти! Да не се делиме,
и падне ли единът, ке падне и другиот!

Арно ми кажа, но аз не изпълних това, както ке се види, и он
и падна, а азе останах да се мъчам, но ето как ~~беше~~: от тамо се
и изляхме на групи, и почнахме да се прощаваме, извикахме со голем
и да пееме: - Сбогом, сбогом, о, другари, ние тръгваме надалеч! -
и големо "ура" извикахме и станахме, та излезехме ~~и~~ една долина,
и да планираме веке за ханджийския железен мост, оти зато отивахме
и тазе затънтена страна.

/23/ Ето машината изовири. Мито Къшиналията й отговори:"

свири, свири, ебате утре от къде кур ще ми заминеш?! "Ние всички се бр
взехме да се смейме. Гоце Делчев пак извика: "Кажи, кажи, Мито, отде
замине утре?" Он пак повтори и Делчев със гърмов глас изсме
со сичко сърце:

— Така е! Нема от къде да мине!

Пристигнаме моста тихо и чино, като каряхме 4 коша материал-
ни, лопати, колове железни, като мислихме че се копне вида на моста,
видеме, оти не е възможно ни един камен да се извади. Но шо да
разиме? Останахме умислени и Гоце кажа:

— Танасе, нищо не може да се направи на то пусти мост...
ного е здраво направено и динамита малко! Кажу, Танасе!

И аз се спроврех под железата и намерих едно место особено
го повиках на Делчев:

— Бай Гоце, ето до стената къде подпират нозете има хубаво
место.

— Арно — вика, като виде, оти е удобно. — Айде, редете динамита!
Наредиме. На едната крака азе й редох. Тано Аджиолов ми
помагаше да ми подава каменете и динамита. А дедо Илиа — над наште
глави, като помагаше да му провира каменето. Еван Гърчето и Корчо
сечеха камене и песок. Каменето турвахме на страната да стои кадар
динамита и песока.

Спусна се една голема звезда от небето и освети всички:

— Бай Гоце, шо е това?

— Това е земна.

— А от дека се е узнало, оти е земна?

— Доказано е вече. Преди неколко години е паднало в Америка
е потиснало много села. Но — вели — това за нас е добър знак.

И откъм тунела Гуцанов с 4 момчета джавка като лисица, а
Геновалията со неговите 4 момчета, шо сечеха телеграфните жици,
отговориха като пловки: "Брек! Брек! Брек!" и вардачите на Мито Къшина-
ната напуснаха пусиите, пропеяха като петли, понеже требваше они да
премнат по-напред, а азе палих фитилите с каф-кибрит. Делчев вика:

– Танасе, обади се като куче!

Но на мен гърлото ми пресъхнало, оти запалихме I и 3-ия, но на фитил не фаща кибритата, Делчев вика:

– Това е то разкапана Турция! – и сам подава сигнал и сите
 наха да лаят – они джимбуш си прават, а бомбите ке пукнат да ни
 лаят! Нейсе, се запали и втория. Ето, пред назе имало още един да
 запали, който сам Делчев со неговата ръка го е сторил под релцата
 10 метра .

– Танасе, тук турих още една бомба! Види да я запалим!

Кибрита влажен. Е, шо беше в та минута! Но се запали и
 рсонахме да бегаме драма, но Делчев извика:

– Танасе, на дедо Илия нохчето остана при последната бомба,
 сечяхме фитиля! – а азе му казах:

– Остави го! – понеже фитилите беха вече от доста време запали,
 но той без да повтори дума, веднага се върна и отиде, взема в
 ната нохчето и се върна. Азе, без да мръдна от место го чеках и
 тргнахме да вървим, но не беше вървене то като други път, а доста
 търчене. И ето пристигнахме до самите другари и они чекат.

– Бегайте! – казва Делчев.

И тие казват:

– Далече е!

Но като видеха Делчев върви напреде и тие тргнаха по него.
 зрева с доста силен глас едната бомба, и Светна една Светкавица,
 то освети целото драмско поле. Но останалите беха чудеса на света!
 то над назе минаваха железата, не приличаше на друго освен над
 да минава железницата, и сички другаре крещеха на куп:

– Това е второто възкресение на света!

– Дури в Драма верзам пенджерите да потрелериха!

– Уф Серес ке се посерат турци и гърци, да и самите българее!

– Таквое свирейне и фучене ни бех чувал, ни некой път ке чуя!
 Щом изгърмеха сички, Делчев каза:

– Иди да видиш дали е развилен моста, ако не, да не ме е яд!

И аз пак се повърнах и прегледах близу до моста. Видех
 дим пред мене. Диствительно беше тъмно, но от дима беше още по-
 тъмно.

—Благополучно сичко!моста не се знай да е бил на това място
 Викам, но без да се сета, оти имаше и на редната бомба,
 претурнах в една голема дупка.И викам:

—Бай Гоце,пази се от двоята дупка, оти яз като в бонар ка
 еднах си разрезах ръката! Джилезова релца като оакъс се скинела!

И Гоце припка со голема радост и сички другаре по него.
 Моста не приличаше на мост, понеже така беше развален,да
 плачеш за повече! И Делчев смъкна килавчето от главата си и извика:

— Живейте, македонски борци! Живейте, неоспорими юнаци!
 Вие сте вече свободни, а не рабове!Да живеј динамита!Напред, Борци,
 не бойте се!Чест и слава чека вас!Борбата е мила,смъртта е славна!

След тие сладки думи извика "ураа!" и всички с гърмов
 глас извикахме : "Ураа! Да живеј народа!"

/24/ Ето, и от там потеглихме обратно.Това не приличаше
 на встаници, а също ми приличаше во назе,кога правим на първи ден
 Великден – от църква как се врџат хората и пеят "Христос воскрес",
 но ние пеехме "Шумниот Вардар буйно се лее, ветѣра ѣучи, страшно
 беснее, пиѣт жените, реват децата,куршуме ѣѣркат до небесата!" и още
 "О, народ поробен,що си тѣй заспал, ил живот свободен,теб не ти е
 жал? Дойде време,дойде час,иго да строшим,стига,стига,стига,робство
 да тѣрпим!" Това беше голема радост,макар и да мислехме,оти ке имаме
 битка сос турците –ние по никакѣв начин не мислехме да не се биеме.
 И со свирки, и со песни си вървехме,понеже и беше късно на осѣмване
 Това беше 7 и половина саат.

И турци, и каури – всички бежа на крак.Ние като сватове
 вървим из селото, а на всички ламбите горат и презират от прозорците
 да видат какви хора има –дали война или друзи хора?..Испаднаха
 водачите со попа барабар.Донисеха малко вода и малко ракия. Ний се

дедо Илија Кърчовалията и Атанас Тешовалията со 5 оки желез
те им обесено: **кастеци** – златни и стреберени, но и мене со
раззаната ръка изткъваше като герой и хвалба ми правеше.

/25/ Ето, стигнахме денцки едни чукарки, но всички момчета
само аз – не. Беха дошли селани от селото – носеха хлеб и
армаган от Гушановата воденица, учителка: 6 шустета с хубав
и разни шекерчета, и момите ни дадеха по едно нохче на секи.
една казва:

– Донсете ни **свободата!** – вика. – На вас чекаме да я донесете!

Но азе му забележих така:

– Свободата не се дава, она се **взема!** Не е една **ока** бел леп
го купиш! – и Делчев: "Бравос! Бравос!" казваше и се подсмиваше.

Се събраха неколко моми и почнаха да играят с наште пушки
Делчев, без да го види некой, изгърме с револвера и го скри.
да да узнае момите на какво сърце са. Но те око не стрепнаха, а
каже:

– Ти изпусна!

– Не, ти изпусна!

Стана една голема **сн**ехория, след туй ний почнахме да пеем,
и ето – турци отсреща на баира. Безопасно, понеже ни делеше коджа
пропаст, едно, и второ – идеше нашио Славен Спасител – ношта.
сгледува слънцето во високи гори. Но зехме да прибираме от огина
робосините на двете овци – печени – недопечени, а войводите викат:

– Да напуснем чуката, оти утре илен-милен аскера ќе довтаса!

– Но как? Недопустимо е човек да се не надева на война! –

и излезех на откритата полена пред турците, и фанах да рипам
иранско хоро. Но куршумите на турците не стигаха до мене. Като видеха,
ти куршумето не стигат, и друзите решиха да посажат бабаитлък и
и един искаха да ми вземат хорото. На по-простите четници не си
хорото, но на войводите немаше как! Кара Васил свиреше на трънки
и свиройче, Тано Аджиолов беше тъпанаря, а дедо Илија Кърчовалията

на белата брада се веселеше най-много и он ми взема хорото! А Гоце се
 до мене и со буен глас извика:

- Който нази мрази, Бог да го порази, да падне под нази!

- Бай Гоце-му викам, - пиши ми на пушката, оти ти ми я по-
 даряваш.

- Аз немам пари-кажува. - Организацијата ти я подарява!

А Тешовалијата върви по хорото и шкембето го изстърква

со ножа:

- Гоце, хапни малце, докторето кажаха да ядеш!

- Дай го и на мене като на другарето! - извика Делчев. - Когато
 всички другари ядат немито, на мене е още по-сладко!

Завърте се хоро големо, но как фърлиха през пропастта
 турците, се загнезди един куршум в мене и фанах да не знаа, но
 гайрет си правя:

- Айде вий играйте! - викам - Азе се наиграх!

- А! Хубаво хоро излезе! - го видех Гоце да се ядосва, и
 му се молам:

- Бай Гоце, молам ти се, пиши ми на пушката! - и ми заиде
 зветот. Се собралe другарето на мойта глава, а на мен в гърдите
 огин ми гори.

/26/ И за да се лишим от най-великият апостол на делото ни -
 Гоце Делчев, аз съм виновен, оти го оставих сам и той загина в то
 проклето село-Баница, а съновидението показваше да не се делим. И
 азе видех друг сон:

Орач съм. Со пушка на гръб. Ора, ора. И кат ора така, завърне
 малко росичка. И така рекох да се подпра на ръката да задрема.

"Ииий?! Шо направих аз? Лехата е за сейне! А аз?"

Станах така и заставах. И грабнах воловете, и таман
 тръгнаха воловете - тък! - ралото - строши се. И едина зъб ми падна в
 ръката. И некой глас кажа: "Гоце е убит!"

/27/ Се събудих в некая си пуста селска къща, сал една мома
 мене до прозореца. Спиеше. Мойта верна манлихера беше там, а на
 диванка, тоже приклад, пишеше: **ОТ ГОЦЕ НА ТАНАС**. И се чу на едно дете
 плаче.

- Тате, тате, го утепая Гоце Делчев! - и го видех то дете на

пъра.

- Айде ма - кажа татко му, - Гоце Делчев не го утепат!

- Го утепая, ти велям, го утепая! Майка му кат давала на църква-
 та за здраве на Гьоргьовден, не кажала: "На, Бог за здраве!", ами
 кажала: "На, Бог да прости!" И кат викнала: "Ей, гидии! Що сторих язее?
 мой Гоце е умрен, мой Гоце не й жив. Мой Гоце е убиен!

- Айде, маа, бегай нака! А! Дете...

Но вистина велеше момичката и небето стана кърваво, дъ рветата
 почернеха, а водите замръзнаха, а беше априлий месец, пролет!

/28/ Колку два мейсеци време лежах у попа Гоне от Стояково
 на къщата му, и кабил бех да умрам, но душа кална не излиза и ката
 ден, ката вечер, ката месец то поп Гоне и учителката Аника се препи-
 раха:

- Учихме ний в първи клас - зоология, във втория клас - ботани-
 ка. В третия - минералогия. "Г - син учителю, овена има ли душа?" "Не,
 животните имат инерция за движение!" А човекът?" И той казва,
 че човека немал душа! А е завършил теология. - Така говореше учителката.

А попа:

- Ние ^{не}верваме, че има бог! А, учителке Анике? Казваме -
 природа! Но кой ти дава право на тебе, ти дава право на тебе ти
 довечера да заспиш? Сърцето да се укроти и утринта да станеш бодър?...

Сърце, сърце. Това сърце нема ли душа? Виж сега - сърцето наред,
 телото издравело, раните зараснали, но душата му - болна! Той сонил сон!
 Сон сонил - /за мене приказва/ - И ето що: сражение и го убиват Гоце
 Делчев! И той иска смърт тоже! Душата иска, макар телото да не иска!

Ето, гледам един ден-дойде Кръсто Асенов, а стаята мирише на
на мастика и на синап-со синапено брашно ме мажеха. Не му си
арна на Кръсто. Таа работа, та пофана с ръце тавана, го измести,
прovre навонка, па турна на раменето къщата и я отнесе на слънцепек.
тава сила имаше! А тие нищо не забележат и си говорят.

- Виж сега! - кажува попо. - Ние дотам я докарахме, че и калугерето
Света гора на първия ден на Коледа не почват служба. А де? Исус не
! Исус не е Господ! Другите казват: Иисус-Бог!

- Тие на Света гора са все: кой убил майка си, кой, с извинение,
свещениче, обезчестил сестра си! - кажува Аника.

- А тука нашио владика - се обади Кръсто през покрива, - едно
горе да му караш, ще го попи! За пари! - и залупи покрива на къщата.

Влезна пак и се здрависва:

- Виждам, госпожицата е социалист по убеждения, а поведението
- анархистко! При мене е наопъки - анархист по душа, но социалист
заповед на времето!

И Аника вика:

- Кое е това диване? - но това беше нейна грешка.

- Войводата Кръсто Асенов - вели попа, - братов син на светия
Димитър....

- Е, племенникът на един светия може да не е пълен светия, но
е и диване, а попе, дойде ли некой да ти иска пари?

- Не помня... Ама може и да е дошел..

- И какво му каза ти?

- Еее, мисля, че казах нещо... Виж сега!

- Не, ти не си казал "виж сега!", а си рекъл ето що: "Немам аз
пари за хъшове да ги пилеят по софийските шантани!" А понеже
не съм виждал тие шантани, искаш ли ти да ми поигрeеш като шантонерка? -
зкопчи под мишките, та го емна на горе. - Де да те видя, дедо духовниче!

...за бог да прости, за много години!

— Аман! Събрах! Жив ти бога! Аман! Айде да ми простиш! Моля ти

— Измола нема! Ама от мен да мине: вместо пет те глосбявам
и пет лири! Щото — парите или душата! Ти нали верваш, че имаш

И аз лежа навъзнич, но зиркам по-малко.

— Господине — кажа Аника, — вий чудо сторихте! Нашио болевк
...е, от месец не е шавнал, ...

— От месец все еднакво е болен — фана да клинка попа. — Гоце
Делчев другар! След смъртта на Гоце душата му залине, мирише на

— Ами — викна Аника. — Здрав като кочан, раната му завехна,
...е; но от инат ще умре! Делчев умрел и той ще умре!

— Що е бре, Танасе — подкачи со кротом Кръсто, — дали те глава
или сърце коли? — и приседна на постелята. ме гледа со корави очи.
А на мен сърцето ми трепка кат на мъртво куче опашката, но

— Кой ти кажа на тебе, Танасе, че Делчев е умрел, бе?.. Моят
Хаджи Димитър жив ли е или умрел?.. Умрел? — пита. — Лъжа! "Жив е,
жив е!" Тази песен знаеш ли я?

Жилата ми бие скоро, ги опулих очите. Па като ревна Кръсто:
— Е?! Не пейме ли ний — и запе — "Па плеснат с ръце и се прегър-
и с песни фрѣкнат те в небесата, летят и пеят, дорде осъмнат и
духа на Караджата! А?! Я, ставай, да ти се изсипят всичките
кашлай на тоя сѣн! И Гоце седи накѣде сега, и чака, и вика:
"Кѣде е, сестро, моя побратим?" — па ми резна с комата си жилата, и
говата си жила накървави, допрехме си ръцете, кръв до кръв.

— Кажи попе заклинателните думи!

— Елелен-белелен, ярмя-юрма, тас-тус, во-да-войвода, братим-
братим: да му в сърце влезе кръвта, от тук натѣй брат да ти е, брат да
е и побратим!

изчеса Кръсто по гърба, та ме още сърби, но се изчеловечих.

– Айде – вика, – собирай си калабалъка и да вървим при четата!

/29/ Четата седеше на попа у плевната. До дваесемина беха-

се вярят в една арамия голема дрехите от гадта, що се беше
нашла, други спиеха, зарииени во сламата, а трети си чистеха
кривото и пушките. Попа Гоне кладел пред них една кърпа шарена,
на кърпата погачи от мъртвешки помен останале, жито в голема
мисир, мед и прочее. Но не досегаше никой на то ядене со тамян
задено. И Кръсто вика:

– Защо не ядете? Яжте бре, а яжте!

– Али си ^{ни} купил, та ни заповедваш! – така вели Гоне Бегинин,

а то човек очите му играт кат на воден дявол. – Зорлем можеш
да взе, не можеш ми да'на умрел човек храната!

– Ти назе нищо за нищо ни немаш! – се наежиха въз него и
кривите.

– Цел ден уф таа плевна ядем сух хлеб без катък!

– Ядем и пием, що завърнем! *Бактисах на тая сухоежба: лук, лук!*

Айде, се запали кавгата, но Кръсто не ги мацна во устата,

– Аз съветвах попа и учителката! – зачена со крстом.

– А? А, иди си при твоите учени другаре! – вика Гоне Бегинин.

– Гоне – кажува Кръсто, – всякой има лютина, ама блазе му, кой
не езудва! – и още кажа: – Сега, момчета, нека ви обясня за учителката
Аника. Това не иди да се казва, ама като сте се напендерили такива,

не ви направя хатъра. Ристо поп Коцев от Солунския комитет ми заръч

ва да съм теглел куршума на учителката Аника и тукашния поп. Но

Ристо поп Коцов е едно дете, което нищо не отбира от наште работи!

Вие искате ти от човек, който дава заповед на войводите да нападат

селата и де кого сварат да колат, та да ги предизвикаме на

сражението върху българите, от което да разберял френския консул в Солун,

че почва некаква революция в Македония! И същия този глупак издава смъртна присъда за не знам какво си на учителката и попъ, а аз ги намирам да гледат наш стар четник, Гоце Делчев и мой другар, от смъртен одър го дигнали! И предлагам с тяхната смъртна присъда да направим ето що! — и Кръсто прекара листа, що държеше, под чатала си.

— Като те видех да се опитуваш оздоле, Кръсто — му рекох, — та ми текна на умот една приказна, дека една невеста не умеала да меси хлеб и свекор и рекол!" Зер со таков леб ќе ме раниш? Уще еднаж ко го месиш таков, уф глава ќе ти го ударам, знајш али не знајш? Леб ќе се меси — челото и гъзот, да ме простиш, трябва да ти се изпоти — да така лебо убав да ти се направи!"... Го клече на умот туй невестата и кога го месила леба, се опитувала со ръка на чело и оздоле дали се е изпотила. И кат хапнал свекор ѝ, а пофалил и бравос ѝ рекол: "Ете, невесто, како арен е сега леба!" — "Е, да арен ќе биди, татко, оти десет пъти опитах по чело и под опашка дали се изпотих!" — Ето, така им велих на моите нови другаре и накусих пръв житото.

Ка им кажах тая приказна, сите четници се скинаха сърцата от смех и наседаха до мене да го ядеме житото, а Гоне пита: "Кажи се кой си?" И се казах.

— Дилбер Танас, Гоце Делчев верен другар — и им а дадох пушката, та гледаха с пирон издълбаното! ОТ ГОЦЕ НА ТАНАС.

/30/ Ето станахме на утрената от една буря — шо да видим: ридищата почернели от аскер, огньове напалени и покрай тех турски войници по пет — шест — десетина на огин, наседали на купчинки. "Аскер, изгорехме!" — наставаха другарето, но Кръсто вика: "Стой! Къде?", а Дине Крондицки си тражи папуците: "Ето едина, де го друго?" Киро Танаров и Лито Данов — Къоравуту заченаха да къртят дъските отзад за излаз. "Не можем проби този обръч! — ги спира Кръсте. — Ще ни избият сички! Чувайте ме: почнем ли патаклама, има заповед до другите села, чуят ли стрелба да идат на помощ. Тоз час ще довтасат и

тогава - мътна и кървава - ще се почне въстанието без време! Какво правим?"

- Шо кажеш ти - то ке биде! - му велям. - Ти си войводата.

Ако ке се мрие, нека се мрие, пакат се мрие, еднаж ке се мрие - нека е здраве!

- Наедно искам да решим! - се дере Кръсто.

На другарето мълчат и на него се надат.

- Тихо тогава! - кажа Кръсте, и отиде, та седна уф средата, а ний на колело около него.

В истото време дотърча учителката, зацървила се от бегане:

- Готово! - се радва. - Турци. Аскер.

- мирувай - велям. - Войводата мерка да ни избави.

Бурията свири! И Анго Чакалчето со полвин фанела нахлузена

лика.

- Уйде - вика. - Станехме зян!

- Не - кажа Кръсто. - Бурията не свири за юруш, а ги вика на закуска. Турската войска няма да напада, ако не я предизвикаме, защото знам - заповед е дадена на всички турски гарнизони да не нападат мирното население, да не го прилъгват на бунт! За тая заповед знаея положително. Ще направат една церемония из селото и ще седнат да ядат и да пият. Така! моме - казва на Аника, - ти ще идеш по всичките къщи, дето има наши другари, нали ги знаеш кои са? Тъй. Ще им кажеш - никой да не стреля, никой да не се изказва! Кажи - да не подпалим селото! Толкоз! - и маха на Аника да тръгва. А она:

- Нали - вика - шехте да разигравате на солунските ханъми шароките шалвари? Или со кротце, со благо да си дадеме оръжието?

- Марш! - кажа Кръсто. - Изпълнявай! И без женска паника!

Ама дето гявола не може, провожда жената да може! Си тръгна Аника, а отдолу гледаме - дохожда голема група турци со един юзбашия. И попа Гоне - со них. Върват изтихом, си лафят, се смеят.

- Аах, попе - попе, за двајсет и пет лири ни изведе душичките!

Рекол- не рекол това Гоне Бегинин, а та я!-Аника кат стигна на две крачки от групата, извади едно пищолче малечко и - пам! - и го гръмна юзбашията в главата. Си падна то човек на място, друзите турци спръснаха да бегат, и попа Гоне бега, та расото му се развева. Аскерлиите залучиха на нишан къщата, дека се скри Аника, но гърбовете им беха много добре открити за наша стрелба, но Кръсто не разрешаваше.

- Стреляйте, братя юнаци - се чу Аника да пее от втория кат, - в гръб да изтепаме сите читащи!

- Вксик олоун! - дигна пушка Гоне. - Ке а махна, ке ни издаде!

- Не!- го спре Кръсто. - Ти нас ще издадеш. Остави, остави на мен, аз ще се разправам с нея! По-лошо не може да стане!

Ала стана по-лошо: от другата наша къща гръмнаха наште другаре, и на тая къща се набърлиха, стражението и тук се засили, ний бехме на пет къщи отседнати, и боят се почна вече. -само от поповата плевна не стреляхме още. Ето беше ни казал на вечерта попа Гоне: "Братя, излезете от селото, даскало прати за хаскер!" - но ние казахме: -"Това е лъжа! Теб ти се свидат парите!" -но сетне излезе истина.

/31/ По мръкнало турците запалиха една плевна близо до втората къща и от нея се запалиха черчевийнята на момчетата. Другарето зеа да гасат со вино и разсолница, - едно момче го удариха с един куршум, минал през покрива, та го ударил в стъпалото... Жени дойдеха откъде горна страна на нашта плевна- жените се държеха много куражлийски и геройски, носеха под дрехите си пушки на 12 души собрани в една къща техни мъже пушките и; они ни казаха да държим, оти помош ке дойде, а ний им наредихме да видат коя страна е по-свободна. Тогай те зеа да викат на турските пусии, оти дете им се е загубило, да се спре огина, и турците се показаха много благородни и викнаха, та се склучи временно примирие - и жените минаха през пусиите со се пушки.

Аз ка видех, оти сите се зазепаха по тех, викам на Кръсто:

—обратиме, аз ќе а фана онаа баирчинка, но вий ка се измъкнете, да ме прикривате!

Но не щеш ли, едно аскерлийче ме виде и завика:

—Качаджак! Качаджак! Ќе избега! — па не се сещаше да стреля и азе го застрелих со един хубав изстрел и то взе да пиши от раната си. Сега и Кръсто гръмнаха и удариха в гръб бегашите турци, и сами побегнахме на другата страна, но и на тех не им беше добре като ги оставихме потънали в собствената им крв и борещи се в последните си предсмъртни агонии.

Загърмеха, запукаха пушките, забиha камбаните тревожно, залаяха посетата бесно.

—Учителке! — викам на Аника—Тичай, мари, да бегаме!

А она:

—Танасе, — кажува, — види да отрежем това пусто роклище ми се плете в ногите!...

А сцепих полата и бегаме подир момчетата: ние от десната страна на дерето, едно дере имаше там, они — от левата. И ка бегаме, нещо: "Бум"! каза пред нас. Кога да видим — не било бомба, а на Дине Крондицки един кондур. Ги фърлил, оти го стегали, ама азе ги прибрах.

Ето, насреща ни един турчин со насочена пушка!

—Кой си ти? — ми вика.

—Аз сум — казвам му по турски. — Вода тая, она уби узбашията!

—Ела тук!

Вода азе учителката со пушката в гръба и гледам:

— Не фаша вера май, учителке!

Тогай она запретна пола високо, и азе и турчина се изблещихме кѣмто скута й.

—Танасе, стреляй, бе диване!...

И азе го стрелих право в челото. Сега и она се сдобаи со

пушка.

Една гола пътека сечеше нагорнина скалите, фанакме по нея.

— Къде натам, бе Танасе?

— Мълчи, бегай да бегаме, сти не те убиха турците; наште ќе те убият!

И она разбра работата и кажува:

— Ама в България ли искаш да ме водиш?...

— Брей? — рекох. — Голем майтап с тебе, да плакаш ли, да се смееш ли! Сега ќе ме слушаш мене, мене ќе слушаш!...

Но чу се глас срещу назе, гърмат и викат: "ура!", колко на половин час разстояние, слизайки от планината 20 души. Прав бе Кръсто!

— Нема да гърмиш! — кажувам на Аника.

Откриха огин и щърбовци /10-20 д./ зад назе, пак слизајќи
от планината, също и на лево се откри огин и от брайченци — и
те околу 25-26 души. Това даде доста голем кураж на Кръстовата група
долу и другарето също откриха огин. Тогата и незабележаниа четвѣ ти
отдел и обсадените в селото открива огин като се преместил на по-
добра позиција. Турците се слисаха. Наште другаре тргнаха напада-
телно да гърмат, ето ги и селането, н... те занесоха пушките
им... Турците напуснаха всички позиции и навлезе. сега они пѣк
по 40-50 души в къщите на куп! Да видиш ти ч... го. 40-турците
по къщите, а обсадените момчета излезеа обсадители!

Като гледах азе тая картина, не сум забележил у челката, — она избега прв една група селани-въстаници, доко беа дошл с другите, но по причина, они не беа въорѣжени, гледаха с сѣр от баира.

— Що не оите бе вий? — веле Аника.

— Ами -- кажуват, -- ний немамо пушки!

— Е, а скоро по мене-веле, -- там пушки колко щеш!...

И ги јурна нанадолу по баирчината, и азе -- по них.

/32/ И така се почна въстанието. и на всичките другаре очите им

беха със сълзи полети, и се прегръщат, и плачат, и пеят-тсва беше
една жива картина!.. Ссбрахме се на баира на пет крачки от селото
 всинца-четници и селани-въстаници. Дигна се голем шум и гюрултия - беха
 надошли млади момчета по на осемнайсе години секо, а Мирчо Чопов беше
 14 годишно, а от осемнайсе годишни имаше само четири души по-големи:
 И Кръсто, дошлите без пушка момчета ги изпращахо да си ходат, но
 учителката Аника не се съгласяваше. И Кръсто ѝ рече: "Теб заслужаваше
 да те убием, но айде сега всичко си прощаваме, просто да ти е, че
 победителите не ги съдят!" И я назначи за подзастава, а другарето
 извикаха: "Как?!", но Кръсто им каза: "Шото само при българето могат
 такиве работи, а ние сме имали много жени-войводки, а турците нема
 и не могат, но това сме по-горни от тях!" Другарето се согласиха,
 само Грне Бегинин сметаше това грешка и неправилно, но момчетата
 останаха в четата под команда на Аника, и всичките плачеха сега-
 възбуда голема и страховита!.. И всички казваме: "Хайде сбогом,
 братя мили, ний ще ходим с нови сили!", а Кочо Муралов свири со
 тамбурата. А пък едно момче малко оие барабанче, и всички крещеха,
 и псуваха, и изпукахме кой по два, по три патрона.

Доведоха вече един поляк-арнаутин с брична глава, а он
 примре като виде стотина селани въоръжени, и Кръсто ги спираше, но
 народот си изле вековния гнев срещу тиранина на него, и не го видех
 повеке...

Ето, запалиха се много къщи в селото, и виждаме селането
изнасат в планината с голема трескавост ковчези, кџета со масло,
со сирене, цели каруци покџнина, реват матици, коине, крави,
а псетата бесно лаеха, дими селото, огин и пламик! И селането като
гледат да им гори имота, сме се и казват:

-Илуминация! Илуминация! Без горене може ли да се добий нещо!

Само една жена се плакаше за кошарите си со мед, а не за
къщата.

Всички видяхме одного как тича нагорнина в пълна четнишка форма, ала брадата го издаде – си бе поп Гоне, кого мислехме за издатник, а он търчеше и крещеше, дека е подпалил живи до петдесет така вътре в къщата си, но в гръб го гръмнаха и изпусти дух.

/33/ Нойкът спяхме над селото, като умрени бехме сите, завиени са кепета. Ето, ми се виде едно време Гоне Бегинин стана да оди нанекъде, а Мито Къоравото не го пускаше. Току се стори по едно време шум, ми се счу на Аника гласа викна: "Кръсто!" и се пусна откъде нейна страна нанекъде една сенка пъргаво и се покри. Дойде на тоя вик Кръсто и пита: "Кой е?" ,но нямаше кой.

Но в туй време припламна една от запалените плевни накрай селото. Пламкът от тоа пожар осветляваше сичко и на големо разстояние, и тъй ний можахме да виждаме заетите места от турските войници, они пред нашите очи изпъкваха като един вид фигури...

/34/ Ето вече зоря ни зазори да види нашето първо големо сражение со редовен аскер во Илинденското въстание!... Ний си раздвоихме умовете – дали да бегаме, дали да противостоим, и Кръсто реши да приемем сражението, почей турците беха в неизгодно положение ниско в полето. Аскера не беше много, малкочадъри имаше, но башибозук прииждаше, а со башибозука вървеха циганска музика со дзураи и тупайне, и кадънето играеха кочек, и плескаха со ръце децата им. И азе гледам со четири очи с биноколо, а Гоне като голем нишанджия фърли и се спръснаха кадъните, музикантите им тупат петите на гъзот. И ний се смейме.

Се собраха сите читаци на едно место, аскера им направи кордон да ходат в атака, но въоръжението им калпаво. Идат и си дават кураж, а Кръсто вика:

–Важното е да ги пуснеме близко. Но пак ви повторвам и ви го почетвертвам: да не харчите патрон напразно – първо, са малко патроните, второ, даваме кураж на неприятеля. От много гърмеж той се не бои, но малко ^{да} гърмите, много да падат!

Си задраха гърлата башибозука, но като стигнаха чуката и не чуа гласовете на нашите пушки, съзнаха. Кажува Кръсто:

- Побратиме, да стрелиме ли, много са далеч май?

- Е, ти ги чекай да ти стъпат на главата - му вели Гоне.

- Ей сега ќе ви ги докарам тие пилци! - кажах и викнах на турци: - Шо спрехте бе, пейливани! Не сте бабрати? Свини сте! мохамедански нерези мазни! Дойдите да ги намажем гъзвете со сланина!

- Сакън-вика учителката Аника, - ги нема да говориш това! Ние не се бийме мохамед срещу Христос, а се бийме роби срещу господари!

Следователно като съзнавах, оти не мога да разчитам на присъствието ѝ, откарах учителката во една душка, дека беа сите момчета без пушки и се върнах за изпълнение на визираното ми погоре желание, а именно чрез многобройни ругатни и псувни, които аз знаех от дете за различни случаи в живота да се разпали крвта на мъжете да се собият. Това, що се каже, не бива да се напише, разбира се, но азе се спрех досежно по въпроса за свинската мас, и нереза резан, а също и за шалварите особно, а наште другаре се превиваха от смех, но кога си покажах на видело дирника, читаците фукнаха да тражат при нас майка си, но сами не верваха какъв грам ќе ги удари!

- Колко сме ний, толко тирани да паднат! - изгърме Кръсто пръв. местото беше голо и много читащи нападаха, само џобашията им остана да стърчи на койня. Но Гоне го свали со верен изстрел, а койня като пиле бегаше към буриите, дека свират и дојде на пъта и там предаде богу душа, но и неговиот стопанин не му беше добре. И викам:

- Момчета. Гоне Бегинин прати тоз џобаша при Мухамеда да занесе от тоя ден големата вест, оти и друзи ќе го последват. Он то ќе каже на техния мухамед, ний не бива да го посраим, оти и нате пушки са много верни!

- Тичайте, момчета, да си вземем пушки! - викна учителката

Аника и води безоръжните момчета, но това беше грешка и неправилно, **оти** гръмнаха от аскера и три момчета попадаха, а пушка не се взе.

Буриите свират, редовете се надигат, боят се сгъстява, но момците не се уплашват и си викат, се провикват, но куршум напразно те не пущат.

Приближиха ни вече около двеста метра, но не им беше добре, **оти** наште, пушка не гръмнали през живота, момчетата - вместо да се уплашат, напротив - те им се гледа смешно как падат турците и викат:

-Гледай, бай Танасе, как ќе падне от редовете от моя куршум!

Аскера дотре до речицата, изпуска си **барута** и се върнаха в обсада.

/35/ Слънцето силно жеже, водата под нозе близо тече, а ние за вода умираме. Сал имахме в една козенука **кожа** вода, водата се загре и почна да смърди кожата и да ѝ се скубе косата. Мъчно беше - е, но нема как: от четирите страни бехме засбиколени со кордон да ни пазат да не станеме нещо зян.

По ^{спира пладнина}, тоже икиндия, излезеха жетвари да жният по нивите, и жетварски песни се запеха. Чудно въстание беше нашето! Турците си работеха по полето, а и нашиот народ жниеше! Бре, шо за проклетия?! Людето жният, ние се бием!.. Но си кажувам, оти хората трябва да си жният, дури и житата на ѝнашките наши гробове! А от дупката безоръжните момчета и Аника само се слушат песните им: "Жътва е сега, пейте робини, тез тъжни песни. Грей и ти, слънце! В таз робска земя..." И аз още повече се наслаждавах, макар да мислех - ќе загинат **сите** со нозе заедно и верно се чу глас! "Убиха Аника!". И хукнахме ние со Кръсто, като мислехме Аника убиха, а то Анго Чаталчето ударено в челото като заспиено, и черната шапчица на главата му не мръднала.

- Ва шапчица го е изела. Но не ѝ са зели нишан!

/36/ Ето пак иде четнишкия ден, а именно - ношта. Зайде слънцето и заповеда Кръсто на Аника да не гледа, а ние съблечехме наште пет

убиени момчета голи. Това беше всенна хитрост да не ги разберат турците кои са да не гонат техните близки.

— Не плачи! — рече Кръсто на учителката. — Наште се петима, а брой там огньовете, всеки убит ще рече огън!

Турците според адета си беа навалили долу огин до огин и като ги гледах колко са много, вервам, убитите со волски коли да ги возеха.

И се собра целата чета: старите — на една страна, младите въстаници — насреща им, а убитите помежду останаха, и рече Кръсто:

— Трябва да пробием, што утре йок ќе ни чинат, ќе ни изтепат с артилерија! Тая ноц и с некој от нас може да се случи същото — ги покажа умрелите, — затуй нека всички се простим!

И даде знак, и двете групи се размесиха, всички другаре много се нажалиха, некои момчета со глас заплакаха, Кръсто целуна всеки четник поотделно, но Гоне Бегинин беше против.

— Ако ни избият, нека ни избият! — викаше. — Нема да оплакваме своите си гробове! Па може и ний да ги избием! — и се смейше, но не изтърва да целива учителката; беше голем женолобец, макар и гарез да ѝ държеше.

— Кръсто — кажувам, — ва жена ми ѝ спасила живота, ти си молам да я спастриш от зла намера.

— Не се бой — вели Кръсто, — Нема страшно! Нема да я дам!

И дойде Аника да си земе прошка со назе.

А месечината грееше от ден по-хубаво и се чуваха ранените турци долу, в полето, как викат.

/37/ Наченахме нај-мъчителната част от нашио план — бомбите. Азе запалих фитила и турските войници видеха земкјата право да се отвара накъд техния ^{джендем}, но след втората бомба, по-големата, ~~и~~ ^и нея и аз видех крај на света! И викнах на мойта обична пушка:

— Ехеей, кьса манлихероо, ти ќе паднеш в турски ръцее! — това беше вече моето отчаяна дума, по причина на страшното бучене, ~~от~~

аз оглуших, но моите другаре не ме оставиха и ме дигнаха, и аз носиха напред, но що ми вакаха не ги чух, съл гледах да бегам.

— Ех, свети Гьоргее — викам, — закрилнико наш на сите комити, ако куртулисаме и този път, свети Гьоргее, голем стребрениен кръст ке ти подара, две коли бел восък и тамян, голем кръст, да знаеш от Света гора!

И се збрахме в реката пак сички наедно без никаква жертва. Тамо вода се нсихме, ранени сърца разладихме, мойта чанта со вода напълнихме и пихме. Ето тука един лош знак за моя побратим Кръсто: му падна камата, уф водата и ний много тражихме со ръце и нозе, но нема я! Реката беше голема дошла, налазихме да минем, секи държи пояса на другара си, а Кръсто носеше на гръб учителката. В истото време до мене Мито Кьоравуту се дави, но се пуснах азе, фанах го за ръката, извлекох го накрай. Нас ни учудваше как не се удавиха по-слабите, а твърде як беше Мито, да он да се дави. Як, брате, ама ракията, кой е не разбира!... /38/ Кордона пробихме, но само реката ни дели от турците, а пред назе—гола стръмнина. Ни шареше умот го да прайме! И месечината, издатница, пак се запали над назе, но ето —гледаме на върха отгоре се показва един коч голем и со вити рогове. И Мито се изкатери да го лови курбан на пијана глава, но:

—Сакън!—викам.— Аман бре, не! Това е спасението—викам,— тези коч е на Постољ войвода кочот, он ке ни заведе при Постољ!

Фатихме и ний да се катерим, не можем по стръмното. Мито пијания се изкатери и пусна отгоре надолу един прът и по него, по него се изкатерихме..

Ка се изправихме на та чука, видехме долу огньовете на потерата, но немахме вече страх от них.

/39/ И тргнахме овена да ни води, и Кръсто и учителката најотзад вървеха, а момчетата не верват коч да ни води, но кой се опита да изпревари, намери роговете на овена. И поверваха. Седим става

едва време без хлеб и намерихме една трънка, натоварена со трънки
и се спуснаха момчетата да берат. А аз скърших един клон, отивам
при Кръсто, он се лъти на две момчета, легнали на земката, не мърдат.

— Стани сега да водиш четата, оти се со турчки села сме обико-
лени, не мога нито минута да се успокоя! — казвам му. — Остави ги на
мен тие двуйцата!

И Кръсто отиде, а аз дадох на Аника далчето со трънките и
казах:

— Не яди много да не те развадат! — а на тие двуйцата:—

Станете!

Пъшкат, не шават.

— Станете веднага вашта маца или сега ќе ви застрелам как
куче!

— Аман-заман се исправиха, едрам се държеха. И ги поведох,
но Аника ми бута пушката.

— Нема да ги жалиш! — викам.

Не слуша.

— Назад! Ай, и ти со них, айде! Ходете! — викам. — Инак ќе ви
намушкам! — и ги подръгвам со щика, а она фърли трънките. — Не ги
фърлай, не ги фърлай: оти не знаеш, кога хлеб ќе видиш! Дигни ги!

Вири глава, не ще. Не щеш — айде, подръгнах и нея со щика.
Дигна клон, носи го. Напуйчи се. — Ходете, нема да остава живи да ви
фанат, или ходете, или ќе ви избият! — и со щика като со остен. —
Ей, гидии зор голем! Ако ќе се мрие, по-арно да изпукаме ний старите
комити, ѝем сме прости, ѝем от нас файда голема нема, а вий
младите треба да се пастрите, вас ако избият, много време треба да
мине, дури се родат нови! Айде, дайте си малко гаерет! Хлеб ви обещавам!

Това като чуха, и пак се стегнаха и тръгнаха, но краката им
беа много стекли, оти боси ходеха, без цървули.

/40/ Де наред като гъските, де задинската, да не ни фанат
 следите - вървехме целата нойкъ. Овена - напреж, ний - по него. Ето,
 приложихме едни ниви. На месечина хората жниеха: жените жният,
 мъжете връзват - на куп по педесе - сто. Овена забодне предни нозе,
 изпръхте - изблея. Я го я! - един от жетварето - Постолю войвода. Он
 го сите свои момчета со селането наред жниеше.

- Ва година чудо големо - хвалба се хвали Постолю войвода. -
 на камик житото клас върза! Я ги давай, Кръсто, твоите момчета,
 ти како са ме завъртели нишането на левата ръка - на дъжд иде!

- А бе, брате! - му се плака Кръсто. - Не видиш три дни
 трошка хлеб не сме турили в устата си. Дай някой зълък да не ни
 сваке зазъбица!

Попадаха наште момчета на земкята. Тогай Постолю войвода даде
 заповед да се донесе сичката храна, и ни хранеха, Постолю насила
 турваше хапките в устата на некои. Беше дадел заповед Постолю
да се скрие сичкото бело жито от дъжд и неприятел, и се скриваше
ка: на един ред тръст, дърва, снопче, пак снопче от тръст, пак
спреко-тръст, и върз това скрито си тургеха житото. Не се гледаше
ниже собственост.

- Качамаче, братче - се смее Постолю, - кой те има - скаче, кой
 нема - плаче! - оти на по-отпадналите момчета качамак им даваше
 ядат, а на мене вика: - Не си ти Танас от Гавалянци?

На мен ми заклезнал залакот в гърлото, та Кръсто кажа:

- Не чува той! Глух е от една експлозива! - но аз чувах понекогаж.

- Нивите бежа позагорели - вели Постолю, - но заварче дъжд,
 завзе се.

- Брате! - кажува Кръсто. - Това, що изтеглихме, на никой душманин
 не се случи това!

- Къд си тръгнал со двосте души народ? - пита Постолю войвода. -
 и ке ги рани тие люде?

- Но встанието се почна вече, брате! Айде, честито! Кажи сега
 как да я караме нататък?

—Емии, ке а караме..Ке треба да го жнийме ечемика на зелено, та напконта уф фурни ке го сушине, да така ке биде арен за вършейне и мелейне.

— Ама ще требава тържествено да се објавим на населението!

—Емии..Зимата ке биде назад-со голем студ ке биде ва зима! Видиш-листата дури насекаде са окапали, само по вършињата стоят. Голем студ ке биде — за сиромаси лошо.

— Како падне главата-кажа Крџото, — космите не се жалат!

Тогај му даде Постољ войвода на Крџото некаква си пишулка, но азе не знаех, оти Ристо поп Коцов от Солун, оти да го изгори, му беше пишал в неа смъртна присъда на Крџото за непокорство. И Крџото стана, та загреби та пишулка в огина. Казва:

— Сляпа косошка, кога прегледва, иска да се качи и на петела.

— Да ти кажа и аз една кџсичка — му вели Постољ.— Кой не знай да дере, порезва и кожата, и месото!

— Сега и да говориме ний, не фати место!

—Емии. Да пазим да не иде на четниците на ушите!

Јави се Аника шура- погирела:

—Войводо!—вели.—Бравос— кажува.—Това си е дрџава в дрџава!

Дивно! При нас нема да има бели байраци.

А фати Крџото за рџката, а дрџина, да я целуна по устата.

— Тџй!— вика.— Няма да има при нас бели байраци!

/41/Свикаха се селането-вџстаници на мџжа черква за освешаване на знамето. Велика беше таа минута, кога сите се пузнахме надолу, а пред назе знаменосеца со знамето копринено, червено, извезено: на него — мома македонка в граџданска носия! До 140-150 души се свикаха на черква, които имаха оръџие, но облеклото беше тџврде оригинално:некои в полна четнишка форма; в поход нема фес, на фесовете им се кџсат, ами носеха капи, или просто главите превџрвани ги имахме со шами, а мнозина голсглави и с параснали коси, друзи без колан и без патрони/патронето в торби, или в дџеб, или в кџрпа вџрдзани/, без раници, кой без пояс, а взел гуна, а не взел, кой бос. Вџрвехме.

И по целото село стънове горат, и накрай селото — тоже; се въртат жените там: огин запалени — туриха араниите манджи да прават. Постољ и Кръсто ме закараха со тех, и рече Постољ войвода:

— Во последниот пазар чудо работа беше: сол и опинци не останаа в града. Такво пазар не е имало с аљш-вериш и таквие зарадвани селани! — а околo назе селани се въртат: кой носи 2-3 оки газай/петролей/, кой по-малко, кой — цели ризи, скъсани на парцали, со газ запалени — ги горат! Низ цело село пламък и огин, застрамихме Баба месечинка!

— Иди да викнеш учителката — ми кажува Кръсто, но Постољ:

— Јаз не знам — вели, — арио ѝ това?... Оти черквата — вели, — мџка ќе биде, та не знам..

И Кръсто премълча, помълча малце така, па казва:

— Верно! — казва, — Прав си! Не треба да идва, кажи ѝ, Танасе, да стои там, кџдето е! /42/ И бие вече камбаната, бие. Отивам при учителката. Гледам — она задремала така. Жално — мило ми стана. Но чу камбаната, се разбуди:

— Ееей, беей? Ами сега? Ами аз що сторих? Закъснех за черквата!

Казвам:

— Нема, нема... Кабил да си да не ходиш?

А она:

— Що? — и пристенџка така, разбра — не ѝ дойде убаво.

Имаше она един часовник — златен, со капаци, много ми идеше арно да го милувам. Извади го и вели:

— Виж — вели, — колко е саата? можеш го види?

Часовникот на една сиджимка вързан за пояса нейн. И азе се завъртам така, се завъртам накџд светлото, а она се дърпа накџде вратата, но сиджимката се опџва, и азе почнах да разправам:

— Шо се зауздох като куче на мост!

Но она ме залиса така, азе се залисах, де. Ето — откопча сиджимката, кажа:

— На, вземи го — кажа, — часовникот твой да биде? — и избега.

Затреперах още там, цел затреперах. Излезех – айде! – полека, полека, слегнох надолу. Ракия не бех пил – пиан бех. Полноуйкь, темница, само кьд църквата доле трепкат огньовете, мигат. /43/ Корнишорската църква – голема църква! Сос три тройньове! Икони целата беше обиколена! И народ нътре, ама народ, да ти види ското! От къде стреден имаше тройньове, и от къде вонка имаше тройньове, демек да стоят хората, голема църква беше. И олтаро беше отворено, и двама попове пеаха. Селото малко беше Корнишор, сто къщи имаше – немаше, пък две попове имаха. Горе има женска, жените там одат, плетена решетка.

Но учителката не се качи горе, на женската, ами през людето, през людето – та най-отпред, до Кръсто и Постолъ се изкити. Азе останах на дъдна дира и ето, гледам – знамето го носи знаменосеца, и се качва на владичкио тройнь со него, и поповете пеят.

В истото време изпадна на олтарот Кръсто и кажал он тамо така:

– Братя, искам да се венчам на тази велика дата! Искам – кажал, – един ден моите деца да знаят, че майка им и татко им се венчали на личен ден – Илинден – деня на въстанието!

Но по причина на експлозивната, азе това не чувам, и питам:

– Шо кажа, море – ги питам другарето, – шо кажа Кръсто?

А они се въртат там, и Постолъ войвода минува край мене, ги намътнел очите, ликом не се познава! И азе ги джуркам тие, другарето, наназад, но не мож ги сопра, и викам:

– Чекайте, бре! Чекайте! Кажайте шо стана?

И Дине Кронцички, то голем мераклия беше на дженк, ми вика:

– Еми, шо стана – вели, – ке пейме, ке играйме – вика, – сватба ке струваме! Оро ке рипаме, джимбушлия до анасьн!

И си изпадаха сите от черквата, останаха само двете попове, Аника, Кръсто и азе, и се венча Кръсто за Аника, но аз на венчайнето не стоех...

/44/ И така се венча войводата Кръсто Асенов за учителката Аника Малешевска, и кат се венча, удри да изпадне вече от черквата, но друзите четници му фатиха пъта. Излезе он со жената му, со невестата.

А четници седнали наред селото — едят, пият и се веселат. На земята сме така седнати, а храната — на рогозки.

И викна Кръсто:

— Ето що — викна, — ето що имам да ви съобща, момчета: аз се ожених за Ана, за да спася честта ѝ! Да спра всекакви клюки по нейната чест! Тя дойде в четата, за да не попадне в ръцете на турците. Официално тя ще ми бъде жена, но при първи удобен случай ще я изпратя в България... Има ли някой против това? Ако има такъв, нека бъде доблестен и ми каже пред очите на всички!... Ако върша престъпление — кажете! Ще приема всяко наказание!... Но аз не съм престъпил законите на организацията! Така ли е?.. Кажете?! ..Така ли е?...

И народа мълчи.

— Бай Постоле, кажи ти!

Но Постолю войвода мълчи.

Тогай Кръсто фана Аника за ръката и фатия на горе, излезеха от селото вонка. /45/ Арно, ..ма беше казал Постолю войвода на ръководителето от селото да се види къде ѝ Кръсто Асенов и да дой да ни кажете. И така, един човек отишел да си ги остави добиците да пасат нойкътя, и изпаднал там Кръсто с невестата му, и ги видял тие, и кажаха на Постолю войвода, и ни проводи Постолю войвода с Мито Къоравуту да одим веке на то место, къд бил Кръсто, на то место Грутоде му ѝ прекорот, колку двайсе минути от селото вонка. Да го поканим Кръсто да дойде уф четата, в четата да го поканим. Ето, пледаме — добиците пасат там, и Кръсто приседнал да дои кравата, а Аника ке а държи да не бега. Да видиш ти смех голем, оти Кръсто не знай как да пофано сиските!

— Ела бре, Танасе — ме виде и се засме, — ела бе побратиме! Ела, че таз мойта булка една крава не е кадърна да издои! И от яд реве, и от глад! Дай ми малко хлебец да си доям сиренцето, па ми дай малко сиренце да си доям хлебеца! Та ако имаш и за пиене, че каква сватба без пиене, бре, побратиме, бре?...

— Море, шо си се ухилил — му викам, — ке ти замръзнат зъбите!

сека, викам:

– Виж, бай Делъо – викам, – виж и ти, бай Постоле, колко съм силен! – и сека така по две, по три, наведнаж сека.

А Делъо Влаот – то голем мъж беше, стар, со големи мустаки – се фърли отзгоре ми.

– Ти бе, на кого зеваш саблята бе ти? Таа сабля е за глави кат твойта!

Арно, Аргир Манасиев – наблизво, го спре, му даде саблята.

– Бай Аргире! – кажувам азе. – Тие, ако беха прокопсани, нашиот войвода, демек, Постољ войвода, ако не сакаше да го утепат Кръсто, он не ке можеше да го убий то човек! Арно, ама и Постољ ке би тебе, как да ти кажам аз, и он проклет човек!

И Постољ там – слуша. А селането, дет са по-назад, питат:

– Шо й бре?

– Некой си избегал посулите, си избегал посулите некой...

/47/ И на вечерта ни съдиха съдба на назо со Мито Къоравуту, убицеца на Кръсто. Беха запалени огньове на Уменското градище, и сите четници собрани, и войводите Аргир Манасиев, Апостол Ениджевардарски и Саво Михайлов. И каза Савата на мито:

– Кой ти заповеда да го убиеш?

– Кой? – вели. – Вий...

– Кой "вий"? Кажи точно! Кой?!

– Вий! – кажува и толков.

И войводите отсъдиха "смърт" на мито, а Постољ войвода вика: "Треба да се убий и Танас – вели, – оти греха е голем – вели. – Треба да се убий! "Но Аргир Манасиев не даде, и ме наказаха "без оръжие".

– Хайде сега простете се со Мито – рекоха.

И момчетата се целиваха со него и му велеха:

– Шо бре, брате, направи така?

– Как не те бе грех, бе брате?

– Такво войвода да го утепаш, такво силен човек да го убийш?

— Един човек беше, да ти й драго да го гледаш... Шо ти прави, море, кутрето?

И Мито жив — умрел стоеше, а кога мина Гоне Бегинин, му вика Мито:

— Братчед — вика, — сакам — вели — ти со твоите ръце да ме утепаш и да идеш вели — при майка и при татко да кажеш така: "Вашиот Мито — кажай, от дявола й по-църен, а па яз, реч, от ангел съм по-чист!"

А Гоне се смейше:

— Де бре, братчед! Нема да оставам за едно доскалче да те утепат! И никой не чу техните думи, само аз — да, и викам:

— Ето — викам — кой е наредил да стреля! Море, Гоне й наредил, Гоне й! Он го мрайзеше на Кръсто!

И пак питат войводите: "Кой ти кажа да го убиеш? Гоне ти кажа?" — "Не — вика Мито. — Само яз, яз го убих!" — и не предаде друг човек.

/48/ Беха напалени до трийсе огина, всека десетка на свой огин. Ето, гледам Гоне Бегинин — сам до един огин, хората му — каракол. Мака пържени яйца от тенекиена чиния. И он ме виде как го гледам! Нямаше как да се погодим со тоа кръстен дявол! И отивам при Постоль.

— Бай Постоле, сега ти си ми войвода — велям. — Ке го утепам Гоне!

— Кой си ти? — така кажува, а азе:

— Дильбер Танас — викам.

Ме глееда.

— Танас — кажувам — Гисте Паджиевот син. От Гавалянци.

— А-а... Шо сакаш?

— Еми... Да ми дайш куриерин — велям — подир...

— Е, арно — вели.

Излезех навонка от градицето, имаше голем шушноп, окапал от црветата, разкрих тамо в едно даре, фърлих чантата, раницата, имах и една китка чорапи, и них. Само шекер имах малце — си го оставих шекерот. Камата. И кат си криех работите, најдех на учителката часовникот и

намислих да ѝ го дам. Бре тук, бре там — ни до един огин а нямаше.

Нейсе, а наидех. И като виждам не плаче — си чисти пушката. И ми вика:

—Бай Танасе, камата от левата ли страна се носи или от десно?

—Камата— кажувам, —камата се носи али отдире, али в калцуна показвам.—Наганта отдесно, отдесно паласката да вадиш патроне, а левата страни да ѝ винаги свободна, кат залегнеш бързешката да ти не убива! Секой занаят — викам — учителке, си има чалъм, и нашиот, комитскиот, тоже.

И го дадох часовникот:

—Хайде— велям— со здраве! И збогум!

Си беше облечела мъжки дрехи и много курназ се държеше.

/49/ И аз седнах настрани да почекам, и съм задремам малце, по едно време едно куче: "па-па-па", скочих азе. Им намалела на огинето силата, и сите другари спият, и Гоне Бегинин — и он се покрил со кепето през глава. Не бе огрело още, ама видело. Наближих на Гоне Бегинин огина, се покашлях в шепа, не шавре. Приседнах до него —спиет. "Гоне, Гоне бе!" —викам, не се чини. Изхулих камата из калцуна, ама некак ми се виде по-голем така, под завивачката, възпретнах кепето — едно дърво покрито!

И отидех на бонара и пих една студена вода. Со едно канче алуминийво имаше там, и второ канче не ми достигна.

И ни осъмна без каракол — Гоне Бегинин бега со все чета.
И се фатия— де тук, де там — нема го! Големо движение в лагер, но азе — вода пия. Дойдеха момчетата да се мият, се поместих настрана, а Дине:

— Се спаси таа гад Гоне! —вика. —Дилми се Мито надеваше—бегал братчед му со се кукушката чета! Сиромаш Мито — будала човек излезе!

Ето — го водат, на смърт го водат мито, и го отведоха.

А азе от жажда ке умра—все вода пия.

Откъм огрей слънце фанаха момчетата да правят прицелка со празни пушки под Постољова команда. Усой место беше, букак полно, и всеки по една бука мери, но аз като безоръжен си останах до бонара. Имаше едно Тошенцето, осумнайсетгодишно, то Постољ много го обичаше. Тошенцето го гледам — накъде мен мери и чух — ДУМ! — и канчето до главата ми се сплочи.

— Бре, Тоше! — скочих. — Ке ме утепаш, бре!

А Постољ уйде към него и — прас! — и още еднаж. Падна Тошето.

— Не го бий Постоле! — каза Аргир. — Станало е грешка!

— Та аз за тая грешка го тепам, я! — вика Постољ и пак ме гледа.

Тогъй аз бех много уплашен като казах на войводата Аргир

Мамасиев:

— Дедо Аргире, молям ти се, пусни ме да ида в друг район!

— Добре — каза. — Иди.

/50/ И потеглихме за България со едни деца два-тринайсетгодишна малолетна възраст, останали без татко и без майка през въстанието, и Аника като учителка со них. А балкана се бе усмърдел от лешове и изклан добитък, и дойдеме до една полена и там — трупове на една страна, а човешки глави — на друга. И децата гледат таа страшна гледка, и викат:

— Учителке, на един главата му а нема. Една глава по-малко тука!

— Не гледайте! — завръща ги Аника. — Не гледайте деца!

А те:

— Учителке, ний по-лошо имаме видено — кажуват. — Аз — вика едно-го имам видено татко ми убит как го донесеа на едно каро, дето ърлат боклук, гол. Гол! Само со едни гащи. И ние бевме на училище, и децата викат: "Татко ти — вика, — го карат татко ти!" И го закопаа на право место, направиха дупката там и го закопахт... И — Я ги я! — идат турците да зеват майка ми и сестра ми да ги носат нака. "Къде ке ни носите?" — "На маймунџе. — им кажаха. На сите комити и берџа женџе" Айде — викат — ставай! "Со пушките. " Ёй гиции! Ми как? Как, боже?" Им кажуват: "Ке ви носим на маймунџе!" Там, дека джунголите биле. Ама кат им кажаха

там ке одат! — ох, как им кажах, и сестра ми беда-бишук, целата уста пълна-пахта-кюхта — си умре она. Останахме со майка, майка остана — ва ден — утре, ва ден — утре! — и она: прас! — остана къщата веке. Пуста. На т така, на така, учителке...

Ето, гледаме: една мечка со малко меченце презират кѣд нас ст една чука горе. И децата се радват: "мечка страх, мене Не!" — викат. Децата! /51/ И настана вечер, и месец изгре, и звезди обсипаха свода небесен. "...гора зашуми, ветър повее, Балканът пее хайдушка песен, и самодиви в бела премена, чудни, прекрасни, песни подеват, тихо нагазят трева зелена..."

— Учителке! — се обади едно момченце, дорде Аника ^{пелаше} пееше. — Аз имам видено самодива, ама уф църна премена. Кат зеваа татко на затворот уф Джеркарци, и аз ке одам да го видам. Ма се стемнило, и покрай гробищата, испайгя една църна връз мене да се фѣрга!!! И аз съм со карликот, карлик, учителке, и тоягата, шо фѣйкят овците. И со него: аз — на нея, она — на мене, аз — на нея, она — на мене и таман си префѣртам ногата на мостот — и загина!... И таквойта, пристигнах затворот. И две души, со татка ми — три, и имаха осѣдене на смѣрт. Следобед ке ги убиеха — двама братка беа от Кушино, и татка ми. Се прощават тамка... Нејсе, приседох со татко там. Абе, пази боже беше. Охкат, стенѣкат — народ, биени. На татко ми веке му пада кожата от рѣцете: по тука, по мишката, му варили яйца, му клавали, и толку кожа: пах-пах-пах! Рѣцете, прѣстете, лицето, ногите, — варено шарлан! Тука носот — лупенасъто! Нокти нема. От варено шарлан. Варено шарлан. А тука — толку тенка кожа: пѣх!! пѣх!! пѣх... пѣх...

— А на Ицо майка му родила нѣтре уф темната, уф затворот!

— Па аз со едно момче, беше богородиѣчниот пост, взейме натоварени снопа. Дойдеха: "Кѣд са комитити, бе?" — "Не знам" — велѣм. Кат ме фатиха — бой! бой! бой! Мали, ме утепая тогай! Си одех едвѣм. Дедо закла коза тогай, или овца — шо беше? — ме клѣдеа в кожа и кромид, цѣла вѣженица кромид я толчѣха — и не теглих! Мари, там — пази боже беше!

—Много лошо беше.Страх!И от това нещо бега народот уф

България сега — от страх, не от друго!Кой ќе кандиса —ке си а остави књзата,ке си го оставиш имотот и ќе тръгнеш?Сичко да оставиш по ѝ нај-мило, шо ќе тръгнеш,? Со едно ѝрганче — на! — ѝ да ојме!? Къд ќе ојме,божее, божее?..

—Там баре ќе се освободите, баре рахат ќе живејте—рече Аника.

/52/ На утрото дојдеме една изгорена гора, а пред назе се изпречи един див еркеч,тоже дива коза мъжка.Ний —до едно изгорено дърво, и от другата страна — пърча,около 15 метра разделени един от друг. Ето, се чу:"Брак,брак!",но то не беа пилци, а куриерето. И си тръгнаха децата: "Збогом!Збогом!"Доада ред и на Аника да си тръгне, но Кръсто ний во умот на назе.

—Е,немал век —кажувам.

—Век немал!— плаче она.

— Не плачи, мере!— викам ѝ.—Ќе се ожениш,ке народиш деца, сичко ќе заборавиш!...

И не си зехме "збогом",но не а видох втор път...

И ка' си тръгнах, и дивата коза мъжка,еркеча,по мене.

А то каква била работата — да се случи наблизо глутница вълци да ми създаде весела музика,виейки наеднџ.И еркча се криел от нив. Аз ка' имахме изгубен четник всех като стар вълк, да и сега вих,и вълците си ойдоха по пъта, и аз по моя.Създадох си различни тълкувания по повод вълчия вой,но каква беше ва работа?Това беше некакъв знак, но не ми се случи случка !..

Тук свършва първата тетрадка на Танас.

Началните листи на другата липсваха.

ВТОРАТА ТЕТРАДКА НА ДИЛБЕР ТАНАС

/53/ "...Гроб и кости, храбри мицо,

те не са ти вече плод!

Славейченце пиле красно,

запри се,недей пей! .."

И на Сандански е пеяха тая песна на потребението, и на други, ^{песна} още, оти сиромашка македония — една майка многоплетна, на която изляха печата, се изтопи най-накрай да ражда, и хората се сториха вразди, и народот стана лош, оти го вземаха на шия тие, друзите държави — Гърция, Сърбия, да и България, едните плашат, друзите плашат, па има и хора лакоми — и айде Фатиха да стават шпиондуци големи. /54 / и така шеста година, двама едноутробни братя — близнаци: единат тегли към българето, другиат — към гърците. И беhme предадени от гъркоманина Дмитрис Анастасис и обидоха избити най-добрите момчета, обградени в къщата на братя му близнака Георги Анастасов от гръцки андарты:

Момчетата решили да бегат през една дупка в дувара, но ето там в друго дзвэр бил заел на пусия Дмитрис Анастасис, гъркомана, и он като голем нишанджия, което момче излезело, му удрял по един куршум и тъй седум момчета — на места, а осми бил брат му близнака Георги Анастасов и кат се видели брат со брат, се изправили и Гьорчета рекол:

—А бре, ти ли бре, куче, се найде да ни изтепаш?

—Брато, предай се на мене, нема да пострадаш!

—Без, оти ти си не предадеш на мене?

Они и двамата беха под един юрган расли, надолни така, дробнички, слаба направа хора. Нейсе, Дмитрис дигнал пушката и го **ударил**, го удрил на Гьорчета, но не го убил, само го **ранил** и Гьорчета много се мъчил и силно викал, да стрепнал цело село. А изедникот Дмитрис Анастасис не пушил никого кѣд братя си, не андарты пушил, не майка, не татко, не селането — надул го гявола!

Една сестра имаха они — и она дробничка, ама наинатила и отишла, да преседела со брат си, ударениот. Взела **едно** памуче, една билка му кладела, кат му кладела, спред да вика. От **спира** пладнина приседела с него до зайде слънце. На **зайде** слънце приритал два пъти — до там!

/55/ Така ги избиха наште другаре, а войводата Чернопеев ранен си навосчаше раната со восок. Останахме след сражението само: Божил Балтов, Туше Чонгало, Киро Яфустанов от Ираклия, Тако Терзианов, азе Дилбер Танас и воля-неволя седехме четири дена без хлеб, само со една вода на Гавалинската валта. Комарите ќе ги изедеха, слънцето дотаво бие, лежим голи като умрени само со едни бели гащи и бела кърпа на лицето, но и това беше опасно, оти гледаме -ето, се зададе некаквалодка, но за Голем Късмет нема аскер в нея.

-Тие са власи, върват на пазар да одат - кажаха другарето.

И Чернопеев ги запре:

- Шо карате, бре?

- Пипер, господине.

Под заповед на Чернопеев власите фанаха да изфъргат пиперот да го вее ветарот, а Божил Балтов душка-душка и најде в лодката им стомна ракия и коза една насолена, но и това беше добре за назе.

- Още, господине, да си го веем пиперот?

- Още, още -кажува Чернопеята, -целиот пипер.

- Оти, господине?

- Шото преди три недели ви заръчах три шилета, а ми пратихте потера!

- Ама не сме били ний, господине!

- Ако! И тие беа като вас! Ще се върнете, ще разкажете на другите, пък насетне пак ходете предавайте! Да си го вържете червенко!

- Боже! - вика Божил, -Давай на българето ракия, а на търци, сърби, турци, власи - кюския!

Залисахме глада и станахме на хоро -единиот влах свире на тамбура, азе рипам, Тако бие тенекиа, а Туше Чонгало се надундрил:

-Немате ни грех от Господ! Умрените ни другари още топли!

- Оти думаш така, море? - му велам. -Кой умрел-умрел, кой останал ж в - да се весели!

По убийството на един шпионин:

/56/ "Но оставаше доста важна задача да се реши по убийството на шпионина и предател Димитрис Анастасис. Отидохме до неговата врата, която беше доста добре подпrena. Викнахме да отвори, но добрия му баща се обаде доста жално:

- Не мога отвора, понеж вратата е заета от син ми Димитър!

Напоследок ние взехме сериозни мерки - фтнахме да бием по вратата. Ето, ми извести моя другар Киро за некое си овчарче се изпречи тамо:

- Изгубило некое магаре...

Забележих му в ръката една овчарска брадва, зевах я и казвам:

- Ке ти а върнем утре, на никого нема да обаждаш!

- Нека е халал мойта брадва - вели - на тоя шпионин. Цък, таквойта, оспайте я на сестра му.

Почнах да цепя вратата, в истото време чух баща му се молеше:

- Отвори, предай се! Ако ти простят - ^{Арно,} ~~добре~~, ако не - нека те убият! Това ке стане и днес, и утре! И пиле да си нема се отървеш!...

Тогай син му се обади и каза:

- Тате, ти ке ме изедеш!

Вратата беше вече сдробена и азе се намирах по средата на неговите домашни предмети. Стоеха там двама престари хора и сестра му.

- Е, заповедайте, господин! - проговори старецът. - Седнете в стаята.

Аз влезех в тремната стая и запитах:

- Ами то ~~то~~ човек откъде й?

- Гръцки даскал е, синко - удри стареца на колене. - И зато ~~ме~~ сме виновни, дека прибираме гръцки даскал ~~живи~~ ^{дома!}

- Нема нищо от това, дедо - му кажах. - Всекой си ^{го} гони интерес ~~от~~, но ний ^{ги} гоним ~~само~~ само шпионите, дедо!

А гръцкиот даскал стои мирно пребледнял пред мене. Му кажах:

– Седни, даскале.

Он, сиромас, не знае вече що да каже, като мислеше сека минута е повеќе за него. Го успокоих малко като му кажах:

– Ний не сме дойдени да бием гръци и турци, а сме дойдени за шпионите!

Майката и сестрата 20 годишна възраст-кона-татки-кона! –викат, за да ни угодат и ни сварат кафе. Ето, старата му майка носи един топ захар колко една ока. Кажах:

–Бабичко, оставете кафето, но идете кажайте на вашиот син дали ќе се предаде, оти ний сите ќе измрем и пак него ќе заловим!

– Не отговаря, синко – викат сички, и баща му стана да го моли да се предаде, но и това беше на ветъра.

Си почнах азе работата да сека вратата. Ка пресичах праговете, а видох на шпионската пушка цевата да мери в моите гърди. Ето, дойде Туше Чонгало, но го изругах като аджамия и не можеше да се пази:

–Едина да гледа другите врати, а другист – комините! Аз ќе се разправам, дури ми държат силите! Я му я! –пушката!

Аз, вместо да бутам вратата към него, го потеглих към мене, навонка. Неговите подпорки останаха без последствие и он, докато влезе, сполучи да избега низ яхъра и влезе в другата къща, дето имал кошове с жито. Но вече тамошната малка врата мойта брадва на удара а счупи: с влизането през малката вратичка мойот живот, и неговиот се делеше на две – или мойот, или неговиот, но аз бех много разтревожен. Не знаех вече какво върших. Устата на неговата пушка беше в моите гърди. Чух само капците на пушката как припукаха, но за мойо щастие пушката не гръмна! Аз, без да се защитавам, извиках гордо:

–Шпионска пушка комитин не бие – и нищо в тоа момент не ми идеше на ум, оти ќе се мрие. Мърцина приближих по-близо до него и се подпре до моите гърди едно чифте-пищовче, като че незабележно. В истото време изпукаха и капците, но пак чифтето – пищовче не фана.

Аз го фанях за гущата, а он со чифтетото-пищолчо ме удари в главата и се забодаха двата уроза во мойта глава. Ми се напълниха очите со кръв. Му фанях ръката и кажах:

— Дилми не фана твойто оръжие, сега удри колко можеш, аз от твоите удари не ќе умрам! — и викам: — Бързайте, изеде ме това куче! — и не знаейќи от каква сила го повалих, и забодеше се вече мойта кама во неговите гръди, а ламбата гореше, но счупена — на земята само газта и се јави баща му со друга лампа, а он извика:

— Тате, со кама ме изедоха!

А Туше Чонгало в истото време ударил уф темниот јакър вързаното вол или крава, и они почнаа да реват, и он пристига многу заморен на помош; долете, та удри со шика, но наместо шпиона, удри земјата и шикот се строши на две, а шпионинот беше вече на она свет, и почнах да му сеча главата, а баща му се обади тогај:

— Стига, стига, он вече умре!

А азе в ядовите си казах:

— Мене даскалот така ме е учил: дури не вида трупа одделен од главата, тогај да си вервам, оти нема да говори! — а он уплашено гледаше на нашта комедија како мислеше — ќе изкоља мало и големо, а Туше Чонгало ми вика:

— Трима ќе станат, Танасе, не са един, трима души од една къща, къщата а запустуваме. Не сме излезени за та, не сме излезени за та! — И се поврвме при домашните, седнах там заморен, казвам:

— Дайте сега, бабичко, кафето, моме, виж ми раната! Е, е, кој беше виновниот, дедо Анастасе, между нас и син ти?

— Нищо — издъхна стареца — немате виј, но човек што си напрај — вика — цел свет не мож му го напрај! — проче.

И гръцкиот даскал го запитах:

— Знаеш гръцки да говориш?

— Нито дума — вика он — не знам! — оти според него на зли дума."

Го гласили него за мъж на сестрата. но он след петнаесет дена си умре от своята си смърт. Тогай сестрата го изведе за ръката навонка, а Киро Ябустанов донесе чифтета да ги констатираме—они си бежа добре напълнени, но то е мое щастие, оти не фанаха.

—От кой брат си? — а питам сестрата. —От шпиона али от нашиот?

— Много кръв тече — кажува она. И фана да ме превързва.

Явяването на св. Георги:

/57/ Осумта година фанаха да стават разни чудесии. Се стори едното чудо пролетта, аз бех останал со една четица в Струмишко, седиме ний на пъта доле— има път на Струмица. Ето, ний сме — две от— десно, две от така, а азе и Кочо Аджиманов— по стредата. Ѓ Ги имахме на подозрение едни свинаре и ги пречекахме.

— Вързайте ги тие, даем маммудае ! — и ги вързахме.

—Танасе —ми викат, — има хора там, дека кучето лае!

—Вървейте, даемаму, не ми требува никой вече!

Ходихме стотина метра нангоре там, се обади дедото:

—Уууу! Ууууу!—да го чуят тие, дека кучето лае. И—так!— на дедото со брадвата — там го оставихме издатника —изедник. И Ристо, то беше твърд човек тоа Ристо, двајсе и две—три години силен мъж, го имахме вързано и от ръцете, рече:

—Аз шо знам, ке кажам!

—Емии, шо знайш ти? Шо знайш?

—Амии, на Николо татко му ѝ в ръководството, демек, в таквойту, в ръководителете, дека ви пуциха аскер на вазе, на четниците! Аскер.

Тоа Николо беше кашаво човече, слабичко и едно дете имаше со него десетгодишна возраст, син му Иван. Мълчат.

—Е— го питам Ристето, — друго не знайш? А? Друго?

—Другооо.....—мисли, мисли, измисли. —Николо взе за керка му сткуп, ка а женеше, много пари зема. Викал на татко му на момчето:

"Айде свате. давай пари да шарим погачата! Тури една лира там, две-там, тук-лира, те тук полвин лира, тамо чирек. И бели пари турял, бели меджидии. Откуп! Откуп, а-ха!

-Верно й то, чиколо?—питам.—Ти зева нещо за твойта керка?

-Зимах...

- Колко?

- Къде петнаесе лири..

- Ами оти?

- Ами така — кажува.

- Не си чувал за нашта заповед да не се зева откуп?

- Е-е, не съм чул.....-лъже.

- Не си? — Питам четата: —Що да го правим сега?

Кочо Аджиманов: "Да се убий!", Томо Кронев: "Да се освободи, но да плати глоба!", Ичко Куюмджията: "Да се убий!", Туше Чонгало, секретарот, вика: "Дай да убийм оня, дай тоя, дай да убийм сички, да избием!"

- Чекай бе! — му велям.—Ти направи сметка: ако не беше така, да кажем: Васил Левски, да кажем, излезе —убиха го, по-рано Караджата излезе—убиха го, Аджидимитър — така, ами Ботев? Така! Гоце Делчев —така! Е, па ний сега, Чернопеев и Сандански, на така и на така. Клетва има дадена? Кой има дадена клетва —шпионин ако й — значи сам ке си а даде присъдата: убийство!

И кажува Гошенцето, кашинчето, маленко пет-шеснайсе години:

-Слушай, бай Танасе, е богат то човек?

- Богат — вика Ристо, —Николо Голако му викат, ама й богат много.

- Богат, щом е, ако го оставим, утре друг ке направи таквое нещо, па сиремах ке биди оня, другият — кажува Гошенцето.— Нека си иде по редот — и това е!

– Гоше! Танасе! – вика Туше Чонгало. – Не сме излезени за та!

– Еми шо бре?!

– Ке й глобим! – вика.

– Не ке ги правам кула парите, не ке ги правам кула!

Нейсе, от тук – от там ме кандардисаха.

– Утре вечер! – викам – Сто лири пари! Детето – тук, и сто лири пари – утре вечер!

– Не утре вечер – ми кажува Николо Голако, – не другата вечер, третата вечер. Оти седим на.. има десет часа от селото далеко. И турци шетат – деврии. Еден ден сака да се оди до там, други ден пари да тража, третиот ден да дойда. Три дена ке чакаш! И ако сметаш да погубиш детето, по-арно да не ходат, да не си мъча душата!

– Нейсе! – викам. – Нема, нема, щом решихме така, нема.

И го пусихме за пари. И го питам Ристето:

– Шо да те правам тебе?

– Пущейте ме – вика он. – Ке одам на некој човек на кој му имате инат, кој го мразите, ке го испитам и ке додам при вас да ви го кажа!

– Бре? – викам, – Туше, сега шо ке ми кажеш?

– Е, шо? – вика. – Он, щом е готов за нас да прави шпионлук, он ке би треба да прави шпионлук...

– ...и за владците – кажувам. – Арно – му велям. – Е, а зевай го и го кескай!

И гледам – оцъкли се он, ама и аз се оцъклих, оти до сами нас – турци! Мъгла имаше така в ниското и они като таласъми изничат из мъглата – един се **изгубува**, друг – на местото, тоз се изгубува, друг – на местото; зайде си он, скапне – на местото друго излезне! Турци!

Се изгушихме ние, па Ристето фукна да бега, кѫд турците бега. "Ман- заман!" – вика, но Туше го застрели.

– Свети Ѓьоргее! – викам. – Айде, назе не ни жѧли, ами невинна

душа има со назе, детска. Ако ни куртулисаш, ќе ти дигна параклис!

Се чу едно "тодoro-пoтopo, тyпa-рyпa-рyпaнa!" - и тoкy изпaднa из мьглaтa eдин бинбaшия нa кoйнъ -дeдo Пьрчo мy бeшe пpeкopот, oти бpaдaтa мy -цъpвeнa, пърчoвскa. Дигнa ръкa пpeд oчитe си и вика:

-Назад! - вика, -He ги пипайте - вeли -тие лyдe! Нихните cвeтии мнoгo сa cилини! - и coчи co ръкa.

Бpe чyдoтo cтaнa! Нaд мьглaтa върви cвeти Гeopги - тyк кe ce яви, нeмa, нeмa-а-а:пaк кe ce яви!И ce изгyби.

Дyхнa вeтър,paзнece мьглaтa - нeмa ни тyрци, ни cвeтeц, ни дaвcл.

- E-викам, -cвeти Гьopгe, нeмa кaк! He вepвaх, дeкa цeл пaрaк-лис кe caкaш!

Обявяването на Хуриета:

/58/ И кaт cтaнa вo чyдo гoлeмo, тyрцитe вeчe видoхa, дeкa нa нaзe и cвeтиитe ни cа co нaзe, aйдe-oбъявихa "хyриeт oлмyш"! Знaчи - "cвoбoдa ce дaвa"! Ceгa кaк гo имaм aз чyeнo, co oчитe cи гo нeмaм видeнo, гo имaм cаmo чyeнo, дeкa eдин тyрcки oфицeр яхнaл eдин тoп и викал:

-Кървaвият cултaн Aбдул Хaмид oт тpийceт гoдини нaсaм пpeслeдвa кoли нe cаmo paятa, нo и cамитe тyрци пpeвърнa в pcoби!Тyрция e eдин мyзeй oт paси и рeлигии, нo пpecтъпнaтa лyдocт нa Aбдул Хaмид нacъcквaшe нaрoдитe eдин пpoтив дpyги!Хaмидoвият peжим e eднa пpoгнилa cтeнa, нa кoятo e дocтaтъчнo eдин yдap, зa дa нaхлye в Импepиятa cвeщeния лъч нa пpaвдaтa и cвeтлинaтa!Зaтoвa днec, ние млaдoтyрцитe, пpизoвaвaмe: Aбдикaция нa cултaн Aбдул Хaмид!Дa ce възcтaнoви кoнcтитyциятa!Bcички нaции cа paвни!Нa cвeтa дocегa щo нe e cтaвaлo, дa гo нaпpaвим ние днec! Дa живee cвoбoдaтa, бpaтcтвoтo, paвeнcтвoтo!

Тaкa викал тoя млaдoтyрcки oфицeр из Битoля, и излeзeхa в Бaлкaнa гaрнизoнитe нa Ниязи бeй и Енвeр бeй, и ce пoчнa млaдoтyрcкaтa рeвoлюция, и cултaнa кaндicа нa тeхнитe иcкaния.Нa 10 юли ce пpoглaси хyриeтa, нa тpинaйcти юли Сaндaнcки cлeзнa тържecтвeнo в Coлyн, a нa 17.06 и нaштa чeтa нa Хpиcтo Чepнoпeсeв в Cтpумицa.

Посрещане на четата

/59/Дойдеха младотурците и ни носиха на Струмица со файтони.

Ето, гледам до Чернопеята в първият файтон седнал дедо Пърчо. И аз **отивам:**

—О—о—о—о, бинбаши ефенди —кажувам, —чок селям, берекет вересин!

— Санада гелсин — ми вика, —сабака аршик...

— Табана кувет, сники керет — по турски си говориме. И аз

питам:—Извинявай, бинбаши ефенди, аз мисла съм се срещал с вас?

—Но не мога да си спомня— вика.

— Извинявай, извинявай, не сте ходили на потера за комити тая пролет на Кашкопо и не видехте там един свети Гьорги?

—Абе, на Кашкопо бехме, ама светия не видехме.

— Извинявай, извинявай — викам му, — но лъжете се ,ефенди!

Свети Гьорге видехте и бегахте по повод на това създадо се положението!

—Вие се припознахте, момче — кажува.—Ние видехме само един овцекрадец ,на кокили, на кокили вървеше и на рамене овца носеше...

— Това не е верно! — извиках.—Но вие си земете думата назад.

Не аз виках!"На тие хора и светиите им ги пазат. Не стреляйте!"Не аз!

— Е, аз, аз! Аз използвах тази комедия да не влизам в сражение, понеже имах заповед такава — и си приказва с Черноспеев — А държавата, ще си остане турска, но всички области ще се управляват сами..

—Е— му викам на Чернопеята, — не ти кажах, оти това са някои техни тънки хитрости?

—От такива като теб нищо не може да стане! Но разбери Македония, долката на свободата, няма да се управлява със същите закони като Кюрдистан!Абе хората ще кажат, ние свобода им даваме, те се държат като душмани!

— Нека кажат!—му велям.—Турчин и куче вера нема!

Пък дедо Пърчо бил знаел български и се обиди:

—Дай си камата! — ми вика по български. —Дай, ќе си отрежа вената и да подпечатам с крвта си!

—Оставете ги, моля ви се — го спре Чернопеята, —те имат акъл на овца!

—Овца —кажувам,— овцата на рамене, арно, ама оти ѝ со кокили?

— Защото беше дъжд и земята мокра — вика— да не му сайдисат следите!

— Бе, ти имаш крадено некогаж овца али немаш? — го питам дедо Пърчо.

— Немам — се смей.—Аз в Париж съм учил.

—А!—кажувам.— Па яз имам крадено, и некогаж не се краде овца со кокили. това не е верно, земете си думите обратно!

— Е, арно, арно — и маха со ръка.

— Ех, анасана, бай Христо! Шо да говориш с такво инат, море?!

И се махнах на друг ^ѝфатон. А там момчетата:

— Дали на турците, таквойта, не им ролята да ни изколят ва вечер?

— Ей— му велям на Кочо,—имаш акъл колку на една овца!..От днес ка е вече мир, бре, свобода!

—Ей гици, Дилбер Танас, приказни светот нейкет, а пари сакат, пари. Кажи ми, ти се молам, ако знаиш некоя леснина, да напред—
на от ни една пара, за на дюкян да продавам целата година!

И ми се отвърза умот, та се връщам при Чернопеята:

—Прав си — му велям.—Ако немахме акъл на овца, сега да имавме семейства, дюкяни, ниви, къщи, пълни со деца. Разбра али не разбра?

Ти — му велям,—кѝ станеш чиновник ама ний шо ќе правим?..

—Вий къде се намирате, бе? С кой така приказвате?!Строй се в две редици. Мирно!

И се строихме, ето — гледаме две военни музика се задават и народ, и фатоните около нас се вртат, целиот град беше излезел, зурни, тъпане.

— Бе, Христо — вика Чудото, — де ќе излезе целата тази комедия?

—Алашик маймун — камшик истемез!—му вика Чернопеев.— Карай сега, на утре ще видим! — и извади сабята, викна, удари крак за почест.

И аз дигам крак високо, и сите момчета стъпват на парад.

Турскиот гарнизон ни направи шпалир и ний тръгнахме посред шпалира со черното знаме напред со надпис "На падналите за свободата!/, и цвeтjа ни фьргат в краката, малки момички ни закачат теснущи.
/60/Каймакаминът каза реч:

—Карадашлар!До сега вие бехте борци в планините,като се борехте не само за себе си ,но и за нас!Вашата борба стана и наша борба!Затова днес падишахът ви прощава!

— Ний прошка от султана не искаме!— викна Чернопеев.—Долу тирана!

— Ний всички се радваме на това — и българи, и турци, и всички други народности! Прочее, ние ви провъзгласяваме за наши братя, за почтени и лоялни отомански граждани!Бурнуз!

И учениците строени со знамена — " ура"викат.И Чернопеев каза реч на български, аз на турски превеждам:

— Съотечественици турци,българи,християни!/Бин вер кардашлар—викам аз./ Днес свободата изгре над измъчената ни родина./Шинди хориет олди!/Милиони хора се радват днес заедно с нас!/А язе:

Гярек булгар,гярек орум, гярек чифутин,гярек ченгене —епкеси кардаш олду!Яшасън хориет!— и запяха се песни:"Джунядаем салиаги якпък буйгун биир ингилер!Аилярии,аалчаклари,дажуслари ертихароп!"

Буп-буп!Музиката!Турска музика!Руска кавалерия,сръбска артилерия, българска пехота! Сръбска артилерия къде стреля — нема такова!

Руска кавалерия като почне да коли -- нищо не остава!Българска пехота къде настъпи—всичко гори!Ама и турската музика пък!"Ха,

илярии,ааршейлери,аскерлери,арслан батан аскерлери!" И беше на връх Илинден ,пет години от Илинден...

Да видиш ти турци и комити как играт на едно место. До вчера се трепаха, а за Илинден хоро играт заедно. На хорото едно младо

момче ми се виде познато, ето гледам — милкиет ми брат Блаже. Бре, не мож да ме познае!

— Отде си момче? — го питам.

— От Гаваянци.

— Братя и сестри имаш ли?

— Имам.

— Ми как се казват?

— Вангел, Лазо и сестра ми Венда..

— Ами друг брат немаш ли, бре?

— Имам. Не знам а жив или не й жив. Танас му й името.

— На — му давам наганта, — а гръмни поради случая!

И то кат не знай да стреля, ми проби шапчицата на главата. Да се спрепна и бега от мене. Окол мен загърмеха на въз бог, аз му викам:

— Блаже, бре Блаже, чекай, аз сум брат ти Танас!

Го изгубих, отдолу в ниското нищо се не види — тълпа, народ. Дунавма. Коми ти играят, гъркините се ловат до них, турци се ловат до них, тѣпайните бият, зурните свират. Сичко веселба, сичко — почерпка. Пилаф со месо овнешко. Всичко со масло! Каравани носат. Ке седнат, ке ядат, а пѣк некой си турчин реч държи:

— Бир си даис миллетис мер омун мер османлис.../ Всички ке се сберат в едно без разлика, секи един в отоманската земля кат човек ке живее, но данъците ке се плащат на падишаха./

И Кочо Аджиманов извади пищова. "Недей, недей!" — го спират.

— Ке му ... майката!

— Оти?

— Ние па некѣм и данъци да плащаме!

Айде ке ни закачат тука медали — хориет медали — бакърена пара со лентичка цървена на карфица. Бре тук Блаже, бре там — нема го! А народот шета, пият, ядат, оро играт, кочек, сичко. Циганете свират, кой друг ке свири? И песни, песни различни. И зисменца книжни,

цървени, Сичко е слегло там – жени, мъже, моми от селата...

Ги гледам другарето ме викат, и дедо Пърчо со них, и Чернопеята. Собрали турците до сто и осумдесет лири, и на секи четник се падат по три лири – една златна и другото в сребри пари; ги делиха парите, и ми дават моя пай, и кажува Чернопеята:

– Е, арно – вика – Дайте сега оръжието.

– Кое оръжие? – отрепнахме се сички и се собрахме на стредата.

– Сичкото, но най-вече пушките. Такова е споразумението.

– Ти тая пушка ли искаш? – му викам. – Тая пушка ми ѝ личен подарък от Гоце Делчев. Аз тая пушка не си а давам! От Гоце лично с пирон ми е написана!

– С теб нема повече да се разправам! Хората ръка ни протягат, вий пушките, та пушките!

– А турците ќе си предадат ли оръжието? – вика Ичко Куюмджиев.

– Арнаутите по пътищата само ни чекат да си оправат со нас сметките.

– Дървени глави – вика Чернопеев. – марули! – и на дедо Пърчо. – Шо да ги правиш такива?

Нейсе, ни оставиха оръжието, се магнахме оттам, ама не се делиме вече; де що ходим, сички сме заедно и на оро се фашаме, ама еден до друг, а рече некой да ни раздели – нема как! И така играјме сички – рамо до рамо, и оро се врти, оро големо! И не едно оро, оти местото големо, оти тѣпайне много – там бухат адни, по-нататѣк играјт други, по-нанататѣк играјт други – сълзи, смех, рев, песни, веселба, сичко е мѣгла страшна, прах се дига, мѣгла...

/61/ Ето, мина се колку – не много време, и се собрахме сите четници от Пазарско на то место во пълна четнишка форма, коскаджамии, комити со мустаки, забрадени, само очите ни се гледаха, а на сите очите со сълзи полети, и проронихме неколку сълзи, и се поделихме, и си крихме кѣсите мѣнлихери в крачолите, и всичко си прощавахме, и всички си казвахме:

-Отсега натъй един живот ке й ...на душанин да не се случва!

А Чернопеев оставаше. и му викам:

-Е, хайде, бай Христо, прости, ако нещо...

- Пращай ми хабер кога можеш. Мож да са случи пак да..

- Чул те Господ-но не ми остави да му целуна ръката;

И се целуваме, но ето- един заек изскача от лево и ни пресича

пъта, и се скри.

Стоян Кованцалията от мързенци вика:

-Не е на арно!

И ний прави стоиме, не смееме да потеглим.

Но ето- заекът излезе от бахчата и се повърна на дзадна дира.

Се успокоихме и Стоян Кованцалията казва тоже:

-Некое промеждие имаше да ни се случи, но нейсе- размина се!

И ^{се пръснаме на вси страни като на заяк децата} ~~се пръснаме пъта целуна ръката пак заекът тръгна на една страна, Черно-~~

пеев на друга. И викам:

-Бай Ристоо, с тая пушка в панталона едвам ода! Алис като помочан.

Тогай бая рев му фърлихме!

И тръгнахме да нафлизаме в мирния живот, но по причина на скриените пушки, на всички десните нозе -топал!/62/Ето, навлезехме в мирния живот рамо до рамо сите, не смейме да се делиме.

Ето, купихме си готови френски дрехи, и шапки с големи периферии.

И тъй ходим от кафене до кафене, но момичките ни викат:

- Абе, я си дигни шапката да ви видим лицето!/63/ Първ си дигна шапката над очите Кочо Аджиманов.

За рогородица го поведохме во едно самурено палто да го женим.

И трима цигани со зурни и тъпане водехме со себе си.

...И мина се, не мина време - айде.. и ако Куюмджията си

уйде по редот да надева палтото.

Ето, не знам как, не знам що, се видех един ден и язе во

самуреното палто нътре. Горешо, пот тече от мене, другарето задръсти-

ха улицата. На цигането гъркланот им варе кат свират, нищо се не чуе. Зураите и тъпанот -бум!бум!памта-кюмта! Жегга-вир вода станах!Ето, гледам- ерадее,това е най-големата чета на Македонија зад гърба ми! Ме водат кат овен,хоро играт, на тех им широко сколо врата...

Макар и да пропуснах по-горе да отбележа,но и тук нема да е изгубен ефекта ,оти Постољ войвода секи път ни даруваше,нарочно минавахме край неговата кџа. Тџпанџте чукат - я го Постољ войвода, го носат.Сос трима души и едно казанче.Он - напред,тие двамата носат казано,отстрани вџрдзувани таквие пасквити, а нџтре - ориз,захар, бонбони,пари... ке приближеше,ке брџкне уџ казана,сос шепи фџрляше...

Кат приближи, го гледам- пристенџка така, но нейсе,прегџрнахме се и кат ме прегрџща, усещам, ми најде наганџа под дрехата, го изпадна и фџрли на вџздуха!Е,викам си,Танасе, просто ти беше от Постољ!
/64/Тогай на то време нищо не знаејме ний- баџата и мајката џо ке решат, ке кажат таа -она ке биџи! Тогай сестра ми, зет ми Ангџо, другарето:"Танасе,много џ арно момичката -кротко,убаво,през борбите останало сираче . па го прибрало баба му, а бабата џоџан има,на вас ке остане џоџана..."- и аз се чиних , и она согласна, и се најдех со жена .

Мина сватбата кат уџ мџгла, ми се чинеше мојџа Слава ангел да џ,не смеех да я погледна в лицето. Кат гледам една нойџ:"Бе, аз во лице го знам, аз во лице го знам!" и а сџбудих:

-Немаше ти ^{ома}џенко, двамина братџа-близнаџи?

-Имах -вели.

-Еееџ?! Еми как?! Ами... ме знајш мен кој сџм аз?

-Бе как да не те знам- вели.

-Ерадее!... џо кџе праим со' а?

Мџлчи.

- џо не кажа, камџне ли имаше в устата турени,ка ' се женихме?..

Мџлчи пак.

И ставам азе, фатих да се обличам. "Боже господи! Къде се махна!" — си викам, оти съм заврен зет. И се облечех. Ми се стори, оти чукат. Отворих вратата — никой нема. Месечината — рог извила. Се върнах за пушката; а имах пушката до кревата турена. Слава кажува:

— Некой чука? — кажува.

— Никой нема — викам.

— Къде кога ойке тогай?

Ето, другарето викат от вонка: "Танааасее! Кога ойке в Цариград!"

— Шо кога терате там майка си, бре? — им викам.

Кат гледам и дедо Пърчо со них, и он ми обяснява:

— Султанът — вели, — искал да махне хурието. А ние ке махнем него.

— Оти не си зеваш четнишката форма тогай? — ми вика Слава.

— Не ке биди прилично. — велям. — Оти кат ти кажувах: "Вземи а изпери, ти — нема да ти потребва!" Виде ли сега — на — Цариград!.

/65/ Се качихме на влако в Солун, дойдеме Дедеагач, там чекахме цел ден, се съклетисахме, арно, имаше момчета, си носеха гайдите, та свирехме и играхме. Ги изкапах от играйне сите, ама имаше со назе един дедо Ефрем от Шипско — ашколсун! На седумдесет години, ама як хораджия!

— Шест часа — кажува, — ке носам на гърба си каймамина на Стамбул!

Сега тие младотурците, они беа от Македонија, Енвер бей и Ниязи бей са от Шип родом, они подкопаваха старотурците, и султан Абдул Хамид намисли да ги махне, направи преврат на правителството на младотурците. Арно, ма тие, младотурците собраха войската от Македонија с генералисимус Махмуд Шефкет паша, и настанаха наште чети да влизаме в Цариград. Други българи не са влезеле в Цариград, ама ний влезехме — само българи бехме, и имаше още един евреин, дописник. На четврти април влезе Паница, на шести — Чернопеев, а азе бех уф Яневата група.

Но за моите лачени ботинки — с тех немаше да стигна много далеч! /66/ Но стигнах до Цариград на вечерята на дванайсти април, но моите лачени ботинки се беха достатъчно издраскани, а на левата се пукнала. И по причина на болестта на очите на Старика не можехме да стигнем навреме — казармите "Таксим" и "Таш къшла" беха превзети вече, но и за наза остана работа да атакуваме Саръскерата, тоже Военното министерство. Ето, дойдеме един мост над Златния рог, се отключваше и заключваше; имаше младотурци с картучници турени да пазят; го отключиха мостот, и така флезехме в старата византийска столица, и Чернопеев кажува:

— Но гледайте да се спасите — кажува, — не се врите много в бой, докато не кажа, оставете ги турците да си пролеят малко кръвта!

Дворецът беше доста далеч на една височина.

Се изгубихме из едни тесни сокаци. Съвсем се обърках и само знаех да слушам ясно заповедите на моите командири.

Ето, пред наза некой стреля со картучница. Тесната улица стана още по-тесна, но кат се обърна едно оръдие, никой не можеше да мине. И ни заповедаха на мене и още други момчета да минем в атака напред. Арно, аз си носих една бомба отзад в чантата още от Солун, и ний предприехме атаката лазешком по калдаръма, а куршумите свират край ушите ни, а отде свират аз не се сещам, но по същото време гледам—ето, от къде свирели, от едно кафене стрелят султански войници, и аз вече немаше какво да се бавя, а изпратих мойта верна бомба право уф стъкления джам на кафенето, и вервам до Илдъза се чу взрива на мойта комитска бомба, но и на султана Абдул Хамид извести своя глас. А от неговите аскерлии в кафенето нищо немаше, а месото им беше фръкнало на тавана....

От нашите момчета имаше двама ранети, а едно от Гевгелий се уби там. И аз седнах да се отморам на прага на една къща, и ми фърлиха от горния кат нещо черно уф краката, но това било цреке, ми го фъргат забулени кадъни от решетката на прозорците.

/67/ Бе потеглихме от там и ойдохме в казармите на Харбие мектеби, тоже Военното училище, което беше на младотурската страна, и там в спалните на юнкерите спяхме. За всеки имаше чисто легло со бели чаршафи и одеяло.

Си легнах аз, се завих връз глава и се прекръстих, но време немаше за сън, оти гледам от прозореца-водат на султана офицерите от неговата свита, и това беше голема гордост за нас, дека Паница ги водеше пленени, а младотурците дон'сеха софтите. Софти - то й нещо ка' наште дякони ходеха со книга под мишките. Те откъм султана били.

Се строи турскиот гарнизон в двора на къшлата и аз гледам отгоре сеир заедно со другите момчета.

Ги минаха сите софти посред строя и всеки требаше да плюе връз них и да ги прокліна. Немаше милост за них, но сека революция си има правила, както секо нещо си има правило. Най-важното правило на една революция е да се избиват враговете, оти противниците трябва да се уни жожават. Оставиш ли го жив, он сетне голем зялък може да стори! Така и тие софти - те беа противници на новото. И ме извика Паница:

-Танасе- кажува, -таа вечер си назначен за началник на екзекуция,

- Шо е то, море? - питам.

-Трябв. ада се разстрелят софтите и султанските офицери!

-Арно!- му велам. -шом е чужда вера и се против народа, не му мислам много!...Со ножовите на пушките или как?

- Не- казва.- Ша гџизбийте с каяфет!

/68/ Излезеха на двора трима души со барабани. Фанаха да бият. Явиха се аскерлии со запалени газени ламби.

Арно, уф първата група беа султанските офицери -они се държеха много куражливи, нема да пускат сополи, кат отпосле софтите. Биенето на барабаните ми се виде много умно измислено -со музика по-лесно се мрие.

Се изправиха турците до стената; ги наредих момчетата близо до них, оти не се видеше арно. Одетнажж барабането спреха да бият.

Еден юзбашия каза:

— Ке умрем —вели— за славата на Империята и падишаха!

Под заповед стрелихме и никой не пропусна целта си.

Но тие, софтите, е—много лигаво поведение! Се тръскаха там по калдарьма, се вайкат. Ний ги изправим до стената, они па паднат.

—Ахаа!—викам.—Лесно ви беше да избивате наште другаре?! Кат видехте зора сега: "Аллах!Аллах!" А сберете се со него, па му носете много здраве!

И немах жалост към них.

А един имаше хубави ботинки и моите содрани лачени обувки му ги обух да не ходи бос на онзи свет.

/69/ И ни носиа на една много убава баня, но Чернопеята ми се кара:

—Ти пак си сторил нещо!Искам сам да ми кажеш!

— Е, бос бех, взех! А сега — заколи ме!— му кажувам.

— Кой те караше ?—вели.—Требваше да ги оспайте сами да се стрелят.

— Не си прав, Ристо!— му вика Паница.—Това е революция— две страни се бият на живот и смърт. Има значение кой изпълнява убийствата, голямо значение има! Ако я бяха правили с добро френската революция, и помен нямаше да остане от нея!— му натри носот убаво на нашио пейливанин.

А още Паница разправяше как е пленил султана в двореца Илдъза:

—Хамид се е банел в петстотин килограма басейн млеко, овче!
Броениците му от алмаз са били за осумстотин хиляди! Седумдесе души харем е имал скопен и петстотин кадьни!И Хамид, ка' ша й в банята, ша му ги поднесат со огледала на стената сите кадьни:
ето я първата, ето я втората, и така — до крај, накрай сите му ги
показват на огледалата да й прегледа какво шо. А последен брат му ги

му го поднесат, Мехмед Решад Бешенджи, и него со огледалото от подземелието. Хамид го е имал скрит брат си трийсе и две години в едно подземелие, оти ка' дошел ред на брат му да се възцари, Хамид го й арестувал, турнал го в подземелието и сам се възкачил на неговото место! А брат му долу го държи, хранят го долу, сичко! Хамид - горе, брат му - долу! Сега й наспъци: Хамид-долу, брат му - горе, он стана сега султан Мехмед Решад! Но й улав от много стоейне во темницата! Но, казваше Паница, никой властник не е вечен! секога победител е народът! Властникът има една глава, която като се счупи, трупът завинаги замръзва. Подтиснатият народ е многоглав и никой не е в състояние да го умъртви. Дух не се убива, дух не се уморява.

Сега - сичко е истина, аз со очите си а имам видена банята, и огледалата, и ний сички се представлявахме по огледалата. /70/ Кат свалихме великиот убиец от тройня и айде! -ни бегаха младотурците от Истамбул. Но ний со зъби не ги изядехме, наинатехме и минахме по най-главната улица на шера и гърлата си содрахме да пейм "Жив е той, жив е..." пехме и "Край Босфора шум се дига". И ни се радваха оите, но най-много арменците, и ни чертеха со локум, дури пет парчета изедох, а едно си увих уф кърпа за в къщи, а они питат:

-Ким дер онлар? Ким дер онлар? /Демек, кои сте вий, кои сте вий?/

А ний:

-Хярекет ордоослу, хярекет ордоослу! /Доброволци, сме доброволци/.

-Яшасън булгар! - викат. -Да живеят българите!

А Старика яхнал една лиса кобила му подариха турците и вика:

-Ние сме първите българи влезели уф Цариград на конь!

И много го поздравляваха:

-Яшасън Сандан паша! - на него.

И му пишах едно писмо отсетне:

"Старик бе - му пишах, - вече сум женет. не ми й лоша жента, се мъчим сичко да забравим, не сме вече врадзи со гърци и со турци, но е страм голем за революционер колку мене да се фата калфа барабар со децата. Се цаних да пазам едни кехаи от арнаути, но немах печалба освен две лири. И по причина оти вий со Черноспята мислите за назе и като вашиот четник Тодор е полицаи и ни пазе на назе - ето, наста-
ниха се другаре на държавна служба турца, ви се молам, господин Сандански: не ке биди противосъвестно да ми се даде и на мене некая служба по причина на създалото се положение, а ако не може и нема-
ке видам да заминам накъде Америка, но това е моето решение, друго нема."

/71/ Носат ми един ден ^{инде} писмо, ^{камен} но не беше то отговор от Сандански, а заповед от Постољ войвода:

"ТАНАСЕ! - пишеше пишулка. - Младотурците ни излъгаха, нищо обещано не изпълниха, за българето - пак лошо. И аз пак сум излезен против да се бия в Паяк планина. - пишеше. - Ти трябва да убиеш кучето поганско Тодор Курлев и ке намериш, знаеш как, четата."

Но аз това писмо го ~~скипах~~ , и не изпълних.

И по цел ден на двора со мойто куче-пилишар го уча да служи, да ми носи каскетата, да прави "здрасти" со лапа, но на мойта жена ~~считате~~ на мокро место. И казвам:

- Санким смейше се преди сватбата, а сега плачеш кат на гроба ~~ми!~~ ^{кому не!} Кажи що ти й?

- Нищо нема.

- Мари, шо ти й?

- Дете - вели - ке имаме!

- Ееей?! Брадее! Кога?

- Емии... таа сутрин - вели - ми мръдна уф ксермот.

- А.А, Прибери се дома! - кажувам. / "Брей, кьорат ли сум?" /

Но мойто куче пролая на човек - некой се криеше до портата.

Си бех оставил на масата наганта со една лента от шейсе патрона, го зевам и тихичко отивам до портата, отворям скоро и викам:

— Стой! Не мърдай, ке те утепам! Бре, шо галаш ти бре?!

Един турски жандарин со пушка се смръзна на местото: "Аман, аман! Но не учи старца яйца да мака, он знай и по три на залог.

— Славо мари! Веднага се прибери! Не стигам язе, ми и тебе ли да фанат зурците?! — излезела со пушка го мери уф главата.

Го залепих жандара до стената, арно, ма идат друзи: каймаками-нот, кадията, двама юзбаашии, единот — мойст приятел дедо Пърчо кажува:

— Танас ефенди — кажува, — тази вечер се е стреляло по един от наште полицаи. Той казва: "Гюзел Танас ме стреля!"

— Това не ѝ верно! — кажам. — Тази вечер аз излезех до сладкарницата на Шаманлията. Видеах ме там ваште офицери — нека кажат! Часа къде три се прибрах дома и не сум чул дури изстрели!

— Криеш, Танас ефенди — вели кадията. — Ама ний знаем. И револверът ти ѝ в пояса. Дай го с добро.

Ме фана яд, оти не го скрих арно.

— На ти го! — им го дадох.

Удрениот Тодор Курлев лежи уф аптеката.

— Ударен съм, ударен съм — врещи, но куршумът го одраскал само.

— Мълчи бре! — вика дедо Пърчо. — От тебе не можем се чуем!

А кажи сега! — кой фърля срещу тебе?

— Гюзел Танас.

— Познаваш ли го?

— Познавам го.

— Покажи кой от нас е Танас!

И ме показва мене.

— Мене — викам — и кучетата ме знаат кој съм! Но то човек лъже!

— Не лъжа! — вика. — С револвер стреля! — и црика.

— Искаме да знаеме — вели дедо Пърчо — дали се ѝ стреляло со тоз

револвер таз вечер или не се й! – и му даде на оръжейника наганта моя.

Оръжейникот го мириса, гледа срещу ламбата. мирисаха сите наред.

– Не й гърмел –викат– тоз револвер таз вечер! – и гръмнаха в пода. –Ето –викат– сега се вижда да е гърмено с тоз револвер!

–Може да е гърмел со друго оръжие–кажува кадията и ми дава едно сетре да облека. –Ето – вика –палтото на убицеа!

Брей, анасана–то като по мерка! Ами сега? И чувам Слава тук:

–Слушайте! – вика жена ми и турците я слушат. –Тоя човек каза, оти Танас бил стрелил от десет крачки по него. Така ли е??

–Така е.

– И Танас не можел да го утрепе?

–Не можи! – вика ударениот.

–Тогай ето що – вели Слава, –ето що:кѐ поставим уфсред площада една бесилка.Танас кѐ стрели от сто крачки и не ли ги нареди и седумте куршума уф този кучесок, ете ви земята и небето, ме обесете мене, пѐк Танас го дерейте со нож!От десет крачки Танас не стреля, от десет крачки он с камѐйне кѐ го утепа. Това справедливо ли е?

И турците се умислиха, но казаха:

–Кабадайѐ ханѐм!Верно ѐ, шо кажува!Не е стрелил Танас!– а на ранениот –Сиктер бурда !Ти лѐжеш!

И дедо Пѐрчо:

–Не искам лошо да мислите Слава ханѐм и Танас ефенди!

Си трѐгнахме сос Слава дома.

Ѐ викам:

– Секо нещо требе да е от соѐ!

– Шо велиш, Танасе?

–Кога купиш коня– ѐ обяснявам, –питаш кой ѐ баща му и коя ѐ майка му .Да е от соѐ!...Ти, велѐм си от убавѐ порода.../72/и фанах да ѐ учам на тежко хоро.По цел ден рипахме уф гостната. И русалийските хора ѐ учих, ако ѐ жена, не мѐж.Се тресеше кѐщата

от нашто играйне! А гостната беше наредена така:

Два джама в железни рамки со разноцветни стъкла. Кат грейше слънцето, светеха, светеха! По стените — дванайсе картини из живота на Геновева страдалица — кораби, дворци, реки, койнбове, кучета, авджии, убави жени — сичко имаше на них! Сичко, що мож да се сети човек на тоз свет! Уф средата — една голема газена ламба! Таванът си беше со дървена резба от по-рано. А масата — голема, барем дванайсе души побира. И едно килимче си бех донсел от Цариград с пауни, и то там И два килима персицки, и два столове виенцки, и две клетки бакърени са канарчета. Това беше върхът на красотата нашта гостна!

А на Старико пишах така:

"Любезни ми брате Яне Сандански! Благодарен съм за твоето писмо за мене до каймакаминот. По това писмо ме извика он и ми кажува, оти съм назначен за "орман меймури", тоже "началник на горите" в Пазарско. И аз му кажувам: "Много добре, но какво трябва да права?" А той: "Нема що — вели — да правиш, назначен си, но напиши една молба. И си гледай кефа, а заплатата ти ќе биди две лири и що падне от бакшишите!" А от бакшишите пада барем три пъти повеќе и аз сум много благодарен, оти под мене са тухлари, варджии, рибари, авджии, но особено — за рударите: от них падат големи бакшиши. Униформа аз имам на турскиот полковник, само нишани си турих на "орман меймури" и пак държа пушката из Балкана, в чийто пазви съм намирал подслон со моите храбри орли, но сега не мога се нарадвам на мелодичните трели на славея."

Ето, почнах да уча Слава да стреля со пушка, но голем откат даваше пушката и рамото ѝ цело се насини, но она се покажа пак тврда!

/73/ И ето — един ден сме излезени двамата со неа на обиколка из района.

Ето; гледаме по пътя – голема група арестанти, и поп имаше сред них. Жандарите по причина моята турска полковнишка униформа ме взеха за голем техен човек и ми отдаха чест, а аз ги питам по турски:

– Кого карате?

– Душмани на империята – викат.

– Къде ги карате?

– В Солун, в затвора Еди-куле.

И гледам – сите са наши българи, седнаха край шосето.

– Тези прости селани – кажувам, – не ке бутнат царщината!

– Тие кучета – викат, – има ли сред них папазин и едаскал – голема работата! – и викат. – Стани! Тръгни! Бързо! Бързо!

Стават хората, но мене ми домиля и давам две лири:

– Едната – кажувам – за ваша почерка, а другата – за тютюн на тие пезевенци! – и по турски се скарах наужким на арестантите.

А турците селям дават за бакшиша, голем селям сториха.

А на Слава казвам:

– Тие – казвам – ме взеха за некой от техните улави управители, но са учили уф френско!

А она:

– Танасе! – кажува. – Ако умра и ти се ожениш, не давай детето на новата си жена! Остави го на баба ми да го гледа!

.... Портата а затварях со дебело железно.

Пушката а имах до мене до кревата.

Но скачах нойкьно време и терах пушката алаки у темното.

– Некой чука! – виках.

Арно, Слава до мене:

– Нема никой – кажува, – Танасе! Счуло ти се! – и ме успокои.

И говореха турците: "Хуриет бир гюм, ики, гюн, бир хафта . Не бу хуриет, бир сене?, демек: Хюриет, таквойта, свобода, бива ден, два, три, една седмица. Какво е това — цела година?!"

/74/ И ето — еден ден из планината, снегът още лежи, но чуваме ~~за~~ кукувица долу, в подножието на същата планина!

— Аха! — казвам на Слава. — Кукувица кука вече, срамно е да треперим като баба от хладина!

Но и аз аз треперех, и решиме да се върнем, но излезе на срещата ни млади момчета и ни арестуваха.

Ето, **они** не ме познават и ме водат при Постолю войвода. Постолю седнал тамка, пладнува.

— Здравей, здравей, бай Постоле — му велям.

— Кой си ти, бре?

— Дилбер Танас — казвам. — Твой другар и четник. Чух, оти си изпаднал пак уф Балкана, но аз не сум кадърен, оти — я, булката ми — бременна й, но аз кабахатъ немам!

— Он й арен човек — вика Постолю на момчетата, — ако й в турцка носия, арен човек е! ... Я, седни, Танасе, да фърлим едни книги папази, тоя млад народ ме извика войвода, но не знае сентасе руско!

— Еми, айде!

— Ми шо ке даеш?

— Една бела меджидия.

— Малко й — вика. — Аз цел револвер давам, ти ке даеш носията, ако испечеля — моя да й!

— Арно — викам! / "Ний живи да останем, пък кой ти гледа формата! / И зафатиме игра двуйцата, и Слава седна тамка.

— Велиш женето си, а Танасе?

— Е, как, нели ти сам ни фърга пари?

— А, го имам забравено...

— Сме тръгнале да тражим некакво си биле имало за жената ми...

Биле.

А Постољ се пули —имаше очи колку два петака. Ний надаваме на сѐнтасе руско, се собраха момчетата млади да се учат. Ги гледам — малки деца малолетни от гимназията, некои се учат на санитарно дело, други направиха и шерет некакъв, па скочи едно: "Олеле, змия!" Деца!

— Шо — вика Постољ —трепераш?

—Ми ѝ ладно—велям. —Ладно ѝ тука, днеска ѝ ладно.

—Не те топли ва носия?—ме дърпа за дрехата.— И да трепераш, и да не трепераш, ^{шо} ке биде, на карта ѝ! — се смей.

—Майта карта изгуби — му велям.

—Е, арно —моя ѝ носията, ай сега си оди, нема те срамам пред булката, ама да знајш, оти носията ќе дојда некой път да си ја потърса.

Кат си потеглихме от тамка, Слава пита:

—Да носам много здраве на жената ви и децата, господин Постоле?

Първата карта ѝ изгуби краца.

—Нема—вика—нужда. Дури не я вида Македония на какво дередже ке я изкараме, аз немам семейство. Жената ми е майка, жената ми е татко на децата, аз съм комитин!

Не това беше моето последно виждане на Апостол войвода /75/
А една нойкъ, кад спавам, му чувам на Постољ глас:

—Танасе, Танасе —вика, —айде—вели —ке тръгваме!

Гледам— Постољ на двора в темното стои, само сенка се гледа, но овенот со него си личи ясно, нищо отиде темно, нолнойкъ.

—А-а — се обадох—как да станам? —но станах, се изприготвих.

Слава спава, не ме усети, аз излезех, излезех— Постољ тръгна.

—Яз тръгвам —ми вели, — яз тръгвам вече!—и овенот : "тупа—рупа!"

Бре тук да го стигнам, бре там да го стигнам!

—Танасе—ми вика от темното —знајш, шо съм намислил?

— Шо, бай Постоле?

—Абе, реших да се собереме неколку другаре, да повечераме сички..

—Ераде... Арно, ми как яз тръгнах со празни ръце? ...Чекай, да зевам аз малко риба, нели ги знам на рибарите таяните..

-Иди - кажува, - аз ќе те почекам тука.

Найдех един кош со риба, го чувам па на Постољ гласа:

-Айде, Танасе- вика, - нема време!

минахме църквата "Свети Кирил", покрай Чинарлия - излезехме уф Долната махала, къде й Белидето, общината. Постољ - мерне се, скрий се, но овенът го виждах арно и по него. Най-накрай : я го Постољ, кажува: .

-Дай, скоро рибата - вели -оти се чува некая каруца да не те видат.

И му давам рибата в ръцете, и ооп -скри се, се махна и овенът.

"Джангър-джунгър, зингир -зангур"- иде каруцата, кат гледам: не й каруца то, ами каро на две колелета, що фърлят боклук со него, и на карото лежи Постољ войвода убиен со двамина още другаре, и петлите пеят, и аз гледам -ей гидий боже - ги носат заклани, смачкани...Запасени, со костеците по тех, лежат.

Бре, сонст, шо не прай- си викам. - Страшна работа, господ да чува, но не беше сон!

И рибата е падната в краката ми, жива риба още, фърга се, рипа. /76/ Ги закараха на Белидето, там имаше ограда железна, ги кладеха там.

И сега там кад квасен чувал, хора покрай мен, говорят..

На Постољ го уби Тоде Чифтеот, Тоде го уби огин да го изгори,
он ему беше секретар, ама он го уби, го уби! Ги носил четирима души
биле, ке одат на Крушаре на гости на вуйко му на Тоде. Арно, ма то
шпионин, гъркоман -клават ядене, за да й замаят. Отрова - и са опити .
И сега почнали да не знаят, но Постољ разбрал. Постољ разбрал, ама
не мож да я фане пушката .сал ръцете й тресе .И с брадвата й закулват.

Ги кладеа на Билдето на вратата, ги подпреа со дърва, и народот гледа, деца имаше много.

Ги подпреа да седат, кѐ ги изкарат на портрет турците. И велат:

—Еей, ги знай некой кои са тие люди да каже!

И народот бега, и децата бегат, аз останах, отворам уста да проговорам, но глас не излиза —сал мѝцам кад вол мѝцам. Тогай разбрах, оти сѝм онемел — ми се схвана гъркланот и думица не продумах вече.

Испадна напреж едно, Коста хекеминот се свикаше, сѝрмашки доктор:

—Яз-вели —ги знам вие людето кои са?

—Емии, откѝд ги знайш ти бре?

—Ги знам— вели,— оти— вели —яз сѝм ги цѝрил них. Во ѝ Постоль войвода, на него левата нога му беше ударена со два куршума, аз го оздравех, му извадих куршум от осум драмове и го сторих жив, а во ѝ Георги мучитано — касапчето, он беше со три балтийне удрен, и него оздравех, а во ѝ Василь Пуфката той по-младо, то с пушка не ѝ било удрено, на него му имам една желка от врато извадена, и него сум оздравел, е сакате още да ви редам?... Колку коса имам на глава, толку болни и удрени сѝм оздравел со помощта божия, море, шо да ѝ оздравам, как они се тепат, немаат кандисване, немаат мира, немаат— така се плачеше хекеминот.

И дойде един взвод турцки жандари и стреляха салют со пушки, сториха уважение на бабаитлъка на постоль войвода, но аз исках да му а изпеам песната, арно, глас не излиза, сал нещо скѝрца, стѝрже и сѝска, сал един гѝргел излиза и мѝцам со уста.

/77/ Ама какви не работи ставаха, море там беше— пази боже!

Тие години много лошо беше! Во македонскиот народ много мѝки, мѝчи, много... Ей, гидии, шо мѝка е теглянооо! Оная вечер аз в крѝчмата

там, кат почнах да ревам ,се съблечех гол, се напих!Кой влезе - черпи!
Кутрето яяз! И се разболев, истинах - ке умра!Арно, хекеминот
даде една рецепта:со две кила мастика и една възеница чесън.
Слава ме изцери на менека,да ми е жива и здрава.Со лъжицата -чесън
во устата и ке изпиям полвин литър мастика, и пак тый, и пак така..

Ето,една нойкъ се свестих и чувам-некой тропа на портата,
думти. Месечина имаше доста ясна и гледам - овенот на Постољ бие
по портата со глава.Удре, па се издърпа наназад и пак-ДУУУМ! - со
роговете, твърде ясно си личи, и пръхти , и бумти , и козинаците
му се развеват,голем коч беше,рунтав!

Но аз си кажувам:" А! Това е сон!" ,оти бех лежал болен
без свес.Но ясно му чувам и звонците,клопатарците.И друг един глас-
дете врещи. Рипнах от постелята - кай що лежи жена ми до мене,
нема я, а гледам во другата стая жената спие до една люлка,а
в люлката мъжко дете се мета во сонот си и со главичка тропа по
дървото.Овенот - дум!дум!дурудум! И детето -врек!"Ей Танасе,
Дилбер Танасе,Немтуре- си велям.-Си жив ти бе!" И ми се върна
глас:

-Мъж сум бил,господи- кажах, -чиновник не сум бил.

Изтърчах надвор-го немаше овенот,сал думкането стои,то това
не беше думкане, а оръдията бумкаха на артилерията българска, оти
се зафана Балканската война и доживех да видя македония свободна
от турците, но по причина на...

Тук свършва втората тетрадка на Дилбер Танас.

(ср.)

Авторите са ползвали следните материали:

1. Свобода Бъчварова - "Великденска ваканция"
 2. Станиш Накев - Спомени за участието му в македонското освободително движение - ЦПА
 3. Георги Радев - Спомени - ЦПА
 4. Аргир Манасиев - Спомени - ЦПА
 6. ^{Пейо Хр.} И. Чернопеев - Ръкопис за Христо Чернопеев - ЦПА
 6. Марко Цепенков - Автобиография
 7. Пейо Яворов - Съчинения в три тома
 8. Антон Страшимиров - Съчинения
 9. Алберт Сониксен - "Изповедта на един македонски четник"
 10. Христо Силянов - "Писма и изповеди на един четник"
 11. Павел Шатев - "В Македония под робство"
 12. Мерсия Макдермот - "Свобода или смърт"
 13. А. Тошев - "Бегли спомени" (Ансон, Анан?)
 14. Туше Влахов - "Криза в българо-турските отношения/1895-1908/"
 15. "Материали за историята на македонското освободително движение", съобщава Л. милетич-кн. I, 4, 5, 7.
 16. Македония - илюстриран албум
 17. "Илюстрация Илинден" - годишници I, 2, 3
 18. Македония - сборник от документи и материали
 19. Гоце Делчев, Писма и други материали. Издирил и подредил за печат Дино Кьосев
 20. "Гоце Делчев", очерк от Дино Кьосев
 21. Яне Сандански", очерк от Мрдан Анастасов
 22. Гоце Делчев - спомени, документи, материали
 23. Братя Миладинови - "Български народни песни"
 24. Найден Геров - "Речник на българския език"
- а също така устните спомени на: баба Мена Кронева и дедо Пено от Несебър, Иван Панчукот от с. Баня, баба Лимбия от Бургас, Георги Новоселе от Лешко, бай Вангел от с. Рожен, дедо Спирия от Петрич,



дедо Иван от Мелник, дедо Гоце и Стоян Кьосев от Сугарево, дедо Христо от Кашина, свещеник Апостол от Пирин и Борис Вапцаров от София.

и

№ 1.

„Спомени на Елен. М. Стоун: „6 месеца сред разбойници“ / „МакКлюр Магазин“.
1902 г. - на английски език

№ 2.